

Een Nederlander in geteisterd België

L.H. Grondijs

bron

L.H. Grondijs, *Een Nederlander in geteisterd België*. Mij. voor Goede en Goedkope Lectuur, Amsterdam 1914

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/gron014nede01_01/colofon.php

© 2015 dbnl / erven L.H. Grondijs

Voorwoord

In de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van begin September verschenen, kort na het bericht van het onheil dat Leuven getroffen had, onder den titel ‘De tweede phase van den Oorlog’, een tiental brieven van een Noord-Nederlander, blijkbaar gestudeerd man en niet-katholiek, over wat hem kort voor en na Leuvens verwoesting, in en rondom die stad weervaren was. Wat hij meegemaakt had van ruwe barbaarschheid en hoogere menselijkheid; wat hij zelf, kloekmoedig-rustig optredend te midden der elkaar vijandelijken in het geteisterd België, had kunnen voorkomen en niet-voorkomen; hoe hij een paar der edelste geesten der Leuvensche Universiteit van een zekeren dood had weten te redden. Enz.

En dat alles gezien en beschreven in den geest der meest hoogstaande neutraliteit: onverschrokken en eerlijk sprekend van het leelijke en mooie, en zonder een zweem van zelfverheffing om den betoonden tact, moed en volharding onder de moeilijkste omstandigheden.

In elk opzicht leken mij deze brieven van te hooge waarde om niet te beproeven hun een wijder en zekerder bekendheid te geven dan alleen een politiek dagblad bieden kon. Hier was een volkomen onbevungen getuigenis van een ooggetuige, die zijn gemoedsrust had weten te bewaren onder al het waargenomen leed; die niet overdreef en niet valsch moet gezien hebben. Hier was aan het woord een landgenoot van de daad, die de voorrechten van den neutrale had weten ten goede te doen komen aan de door den overwinnaar geteisterde; een treffelijk voorbeeld van Nederlandsche kloekheid en bezonnenheid te midden van uiterst gevaarlijke omstandigheden. Een Nederlander, die

Belgen beschermt; een protestant met grooten eerbied voor katholieke geestelijken, rusteloos in de weer om hen te redden.

In deze tijden van eindeloos misverstand en volkerenhaat verkrijgt een dusdanig optreden de hoogste waarde als teeken dat de ruime en moedige menschlievendheid geenszins uitgestorven is. Wij moeten nu tegenover al wat de strijdenden onderling leelijks en afschuwelijks van elkaar, en moois van zichzelf vertellen, zooveel mogelijk alles helpen verbreiden wat bewijzen kan dat toch datgene wat ons *allen* als het hoogste gegolden heeft, is blijven leven onder de beestelijkheden van dezen verbitterden krijg.

En ik reken het mij aldus tot een eer, deze brieven afzonderlijk te mogen uitgeven, gelaten in den vorm van het oogenblik, waarin de schrijver ze onder den druk der omstandigheden gegoten had.

L. SIMONS.

I.

De breede bewegingen van legercorpsen, de samenwerking van schijnbaar volkomen zelfstandig strijdende en zich ontplooiende troepenmassa's is, als het fijnbewogen en geheimberekend spel van groote schaakmeesters, voor ons leeken, enkel belangrijk om den uitslag. In Noord-België heeft zich echter een nieuwe phase ontwikkeld van den modernen krijg, n.l. de opstand van het gemoed der burgers tegen de aantasting van hun veiligheid, hun rust en hun eer, door binnentredende troepen, - en daartegenover de razernij en de angst, de wilde en woestgeslagen angst van geordende legers voor die uitbarstingen van den volkswil, door geen gemoedelijkheid te ontwapenen, en door geen legertactiek te voorkomen: Het leek mij belangrijk toe, die beide psyche's te beluisteren: van den burger-individualist, die de beschaving dient en voortbouwt maar plots in wilde en wreede gebaren vervalt, - en van den gedisciplineerden soldaat, die den geordenden slag onbevreesd bereidt, maar tusschen de veldslagen in gemoedelijke inkwartieringen iets terug wil vinden van de milieu's, die hij in zijn land heeft achtergelaten.

Er is veel onbegrijpelijks voor ons in die verhalen van ongelooflijke wreedheden, gepleegd door diezelfde mannen, die men in Duitse dorpjes ziet gekscheren rond de herbergtafels, en kegelen, dat het over de planken davert. Het scheen mij belangwekkend toe, de bijzondere atmosfeer van den krijg eens ter plaatse in te ademen, en iets van zijn roes te ondergaan.

Den 19den vertrok ik aldus naar Brussel, voornemens, verder te voet tegen den marsch der Duitse troepen in, over Leuven naar de kleine dorpen te trekken, In den trein merkte men overal de zenuwachtige haast op van het publiek, gewillig, in iederen vreemdeling een spion te zien.

Ook de geprikkelde stemming tegen Nederlanders was hinderlijk merkbaar.

De *N.R.C.* heeft uitvoerig den marsch der Duitsche troepen over de Belgische wegen beschreven. De intocht in Brussel op 20 Aug. maakte op de bevolking een verpletterenden indruk. In ieders ooren klonk de stap der compagnieën als de herhaalde slag van één enkelen hamer op een aambeeld. De strenge discipline der troepen werkt ontnuchterend op de frivole stemmingen van het publiek. Omgekeerd wordt het leger klaarblijkelijk geïntimideerd door het wezen der hoofdstad. Hierop komen we later terug.

Den 21en Aug. ben ik over Tervueren naar Leuven geloopt. Het stof, dat de gestadig passerende colonnes opwerpen, is buitengewoon hinderlijk. De in Leuven terugkeerende vluchtelingen groeten onophoudelijk alle militairen, welke zij tegenkomen. De officieren salueeren terug.

Voor Leuven zijn enkele groepen huizen uitgebrand en doorzocht. Het deed mij vreemd aan, van de, tusschen het stukgeslagen huisraad moedeloos neerzittende bewoners, ongevraagd te moeten hooren, 'dat de Duitsche soldaten goedmoedige menschen zijn,' maar dat zij zelve niet hadden moeten vluchten. Zagen zij mij misschien voor een Duitschen spion aan?

Het garnizoen in Leuven schijnt al iets van de plundering der dorpen te hebben meegemaakt. De gezichten zijn onrustiger, de sterke discipline is wat verslapt, en de gemoedelijkheid ontwricht. Als met trommelslag een burger tusschen een peleton soldaten wordt gevoerd, om een proclamatie van den commandant in het Vlaamsch te verkondigen, loopen uit alle straten Duitschers toe 'om den verdammten Kerl te zien fusilleeren!'

De houding der bevolking was zeer correct; in de volksbuurten scheen de Duitsche soldaat mij toe, op zijn gemak te zijn.

Toen ik 's avonds met den pastoor v. U. liep te praten, werden wij aangesproken door een sergeant-majoor, die

den pastoor toestemming verzocht, om met hem mede te gaan.

Hij bleek de eenige katholiek te zijn in zijne compagnie; men weet trouwens, dat de naar België gezonden regimenten bijna uitsluitend uit Protestanten bestaan. In het vervolg van mijn verhaal zal deze omstandigheid van beteekenis blijven. Onze sergeant-majoor was door denzelfden geest bezield, die de meest gestudeerde (reserve) officieren, die ik tijdens mijn tocht heb gesproken, kenmerkte jegens de ‘gruwelen’ in de dorpen van Visé tot Leuven. ‘Het is schande’, gaven zij toe, ‘maar het kon helaas niet anders’. Het trof pastoor v. U. en mij, dat ook deze eenvoudige man tot die houding geraakt was. Hij was blij als een kind, dat hij zijn hart kon uitstorten. Toen onze gastheer erop wees, dat hij in dezen krijg optrok tegen zijn broeders in het geloof, en dat zijn kameraden katholieke geestelijken hadden mishandeld en gefusileerd, werd hij oprecht bedroefd. Maar hij verklaarde, dat de discipline allen, van welke meening zij ook mogen zijn, samenhoudt.

Pastoor v. U. deelde mij zijn vrees mede, dat zich een geweldige haat tegen de Duitschers zou verzamelen, als zij voortgingen, vrouwen te mishandelen. In het Ziekenhuis bezocht hij dagelijks een 16-jarig meisje, door twee soldaten beledigd en met bajonetsteken in den buik gewond. Ik vernam later, dat de militaire overheid den misdadiger had doen fusilleeren.

Den 22en vertrok ik naar Aerschot en haalde onophoudelijk vluchtelingen in, die nu naar het dorp terugkeerden, en passeerde groote troepenmassa's, die, door de bevolking onderdanig begroet, zich verbaasden, dat een voorbijganger zoo weinig acht op hen sloeg. Als ik mij even langs den weg neerzet, komt een halve compagnie om mij heen zitten met bedreiging. Maar als ik zoo weinig notitie van hen neem, alsof het spoken waren, dan staan zij kalm op en zetten hun tocht voort. Op weg word ik herhaaldelijk door de troepen gewaarschuwd, dat ik mij aan een verdwaalden kogel blootstel en dat de uitgezette posten overal nerveus

zijn. Eindelijk komen wij tusschen heele reeksen uitgebrande gehuchten in Aerschot aan. Bij een post, opgesteld bij het begin van het dorp, heeft zich al een geheele groep terugkeerende vluchtelingen verzameld. Op mijn mededeeling, dat ik Nederlandsch onderdaan ben, krijg ik terstond een stoel en moet een heel gesprek aanhooren over de domheid van de Belgen, die inplaats van geld te verdienen, na de Duitschers te hebben doorgelaten, nu ontzaglijke schade lijden. Als ik weiger mij erover uit te laten, wordt de interpellant, die mij polsen wilde, door zijn kameraden tot de orde geroepen. Zoodra de Hauptmann komt, vraag ik om een Passierschein, die mij zonder eenige moeilijkheid en in vriendelijke bewoordingen wordt toegestaan. Ik loop het dorp in en maak een praatje met de enkele bewoners, die men hier en daar ziet.

Plotseling hoor ik een heftig gewezen achter mij. Vrouwen en kinderen tusschen 4 soldaten in naderen. De soldaat, wien ik vraag om de reden van die droefheid, zegt mij, dat het gezinnen zijn, uitgeweken voor den aanvang van de ramp, die hun heele have verbrand en vernield terug vinden. Op mijn vraag, waar de vrouwen heengaan, wordt geantwoord, dat zij hedennacht in de kerk slapen moeten. Ik ga daarop eerst naar de Groote Markt, waar de notabelste huizen verbrand zijn en hoor daar van burgers, dat door den 14-jarigen zoon van den burgemeester de commandant van de binnentrekkende troepen in zijn slaapkamer gedood was, waarop tot straf terstond 29 burgers, waaronder burgemeester en priester, zijn gefusilleerd. Als ik naar de kerk ga en aanklop, om den weg te weten te komen, komen uit de opengestoken huizen verschrikte vrouwen kijken. De mannen zijn namelijk allen uit de stad gejaagd en het is aan vrouwen verboden, naar buiten te gaan. Het is inmiddels avond geworden. Ik stap de kerk binnen en word onmiddellijk in arrest genomen door de wacht. Ik volg dan hier de taktiek, die ik later verder zal volgen, spreek namelijk de manschappen meer of minder barsch toe en eisch bij den luitenant te worden gebracht. Wij onder-

houden ons dan vriendschappelijk. In de spaarzaam verlichte kerk ziet men vrouwen en kinderen, ten doode vermoeid, op stoelen gedoken. De officier wil mij niet laten gaan. Daar protesteer ik echter ten sterkste tegen en beroep mij op mijn Freischein en mijn Nederlanderschap.

Op een stoel in de kerk zou ik niet kunnen slapen en ik wil absoluut in het dorp naar huisvesting zoeken. De officier liet mij gaan, maar waarschuwt mij alleen nog dat in den nacht de geweren vanzelf afgaan, daar de soldaten buitengewoon nerveus zijn en voegt er bij, dat er geen sprake van is, dat ik naar Leuven zal kunnen terugkeeren. De marsch tegen den loop der legers in is geoorloofd, met den loop der legers mede niet. Een eind verder word ik opgepakt en naar de wacht gebracht in het stadhuis, die mij daarop op het stroo in de secretarie een ligplaats aanwijst. Men biedt mij eten en wijn aan. Als ik aan den onder-officier van de wacht vraag, of zij dan zooveel wijn hebben, antwoordt hij, dat er meer is, dan zij met mogelijkheid op kunnen drinken. In den nacht werd ik wakker door alarm. Er is geschoten en een huis in brand gestoken. Bij het ontbijt werd mij weder wijn aangeboden. Ik bedank natuurlijk weder en tracht, verschrikt door de bedreiging van den vorigen avond, mijn plan opgevende om Diest te bezoeken, den weg naar Leuven te bereiken. Onder weg word ik nog eens als 'spion' door een bende soldaten hardhandig een eindje medegevoerd, maar ten slotte weder losgelaten.

Het was een vreemd gezicht, die vermoeide en beangstigde vrouwen uit de kerk te zien komen en het dorp te zien vullen, waar zij in geopende huizen met slechts soldaten om zich heen den verderen dag zouden doorbrengen.

Ik ga ongestoord door de voorposten. Halverwege Leuven word ik staande gehouden door een groep officieren bij een rustend transport, die mij den vorigen dag naar Aerschot hadden zien gaan, en mij thans zien terugkeeren. De commandant wil mij niet laten passeeren. 'Gij gaat niet naar Leuven', zeide hij, want daar zoudt gij alles vertellen, wat gij in de dorpen gezien hebt'. Ik antwoordde: 'Wat zou

ik kunnen vertellen?’ Toen hij niet antwoordde, herhaalde ik mijn vraag. Hij werd plots boos en riep: ‘Hier hebben wij te spreken en niet gij.’ Na een korte poos te hebben nagedacht, liet hij mij gaan. 's Middags kwam ik zonder ongevallen te Leuven aan.

II.

In mijn brief van gisteravond heb ik een omstandigheid vergeten, die voor de waardeering der gebeurtenissen in Aerschot mij toeschijnt van groot belang te zijn. Ik heb verhaald hoe ik in het stadhuis in het vertrek der secretarie den nacht heb doorgebracht op het stroo, met een Duitschen schildwacht op een langen leuningstoel voor de deur. Toen ik 's morgens wakker werd, zag ik voor het eerst den toestand in het gebouw. Tusschen de verspreide paperassen vond ik o.a. een klein stapeltje gedrukte aanplakbiljetten, waarin de burgemeester van Aerschot der bevolking kond gaf, dat zij zich van elke vijandelijkheid jegens de Duitsche troepen had te onthouden, daar zij anders het heele dorp aan de schrikkelijkste wraakneming zou blootstellen. Het was onderteekend door den burgemeester, met vermelding van zijn functie. Ik acht het dus onwaarschijnlijk, dat hij, na zulk een affiche te hebben doen verspreiden onder zijne gemeentenaren, die toch evenals hij onder den indruk moeten hebben verkeerd van de verwoestingen en fusillades in alle dorpen, van de Duitsche grens tot aan Aerschot toe, zelf een moordaanslag op den Duitschen commandant zou hebben aangemoedigd. Indien werkelijk zijn veertienjarige zoon den commandant-overste verraderlijk vermoord heeft, dan moet het wel gebeurd zijn buiten medeweten van den burgemeester, van wien trouwens niet te verwachten is, dat hij een zoodanige opdracht aan een knaap zou hebben gegeven. De toedracht omtrent de eerste fusillade in Aerschot vernam ik te Leuven van een gemeente-ambtenaar X....¹⁾),

1) De naam wordt om begrijpelijke redenen door mij verzwegen.

den broeder van een ooggetuige. Ik heb later getracht, te zamen met een Leuvensch notabele, dezen laatste te spreken te krijgen, maar hij was daartoe niet bereid, geschokt als hij was door de vreeselijke gebeurtenis, welke hij had bijgewoond. X. vertelde mij dan, dat zijn broeder plotseling met 29 anderen, onder wie de burgemeester, zijn broeder, zijn zoon en een priester, was gegrepen en voor een sloot was opgesteld. Voor geen der anderen buiten dien zoon bestond ook maar de minste aanwijzing van schuld. Zij waren met verwonderlijke willekeur uit hunne huizen gehaald, naar de tranchée gebracht en geblinddoekt, met uitzondering van X. Deze heeft de fusillade moeten aanschouwen, moeten helpen om de lijken te begraven en is daarna weggejaagd in de richting van Leuven, met de opdracht, te vertellen wat hij gezien had. De eerste bedoeling van de Duitsche militaire overheid schijnt te zijn geweest, zooveel mogelijk verbreiding te geven aan de gestrengde maatregelen, die zij tegen de dorpen nam, De ontmoeting, waarvan ik in mijn vorigen brief vertelde, bewijst, dat men later vreesde, dat integendeel de vijandschap tegen het Duitsche leger bij de bevolking nog zou toenemen. Met zulke strenge straffen bereikt men òf intimidatie òf een zoo geweldigen haat, dat berekenende vrees voor straf en de overweging van veiligheid geheel op den achtergrond geraken.

Van verschillende officieren hoor ik ook de volgende opmerking: De Vlamingen. gemoedelijker en minder hartstochtelijk, hebben zich over het algemeen zeer goed in de noodzakelijkheid weten te schikken om zich neer te leggen bij den door de binnenkomst der Duitsche troepen geschapen nieuwen toestand. Dit is veel moeilijker geweest voor de Walen. Zoo maakten verschillende officieren een groot onderscheid tusschen de houding van den Vlaamschen dorpspastoor en zijn Waalschen collega. De eerste, zeiden zij, was geneigd in den overheerscher den mensch te zien van dezelfde drijfveeren als hij, enkel door andere omstandigheden en onontwikkbaar bevel tot andere rol geroepen. Een Vlaamsch pastoor bood vaak onmiddellijk eigen slaap-

vertrek en dat van de bejaarde huishoudster aan de ten doode vermoeide troepen aan en gaf den officier in wien hij voor dien eenen dag slechts den medemensch wilde zien ten volle zijn hospitalité de coeur. Daarentegen werd dikwijls voor het slaapvertrek van een Waalsch pastoor 's nachts de schildwacht gezet.

De maatregelen door Duitsche subalterne officieren tegen Waalsche Roomsche Katholieke priesters genomen, vindt in dit inzicht, voor welker juistheid ik natuurlijk niet kan instaan, zijne verklaring. In ons verhaal zal dit later nog ruimschoots uitkomen. Een mijner zegslieden was Oberleutnant L., een fijn beschaafd jurist en naar het mij toescheen een goed opmerker.

In mijn vorigen brief heb ik als motief om naar Leuven terug te keeren, inplaats van door te gaan naar Diest en Tongeren opgegeven, dat ik bevreesd was, niet mij aan kleine interessante moeilijkheden bloot te stellen, maar gedwongen te worden in de richting van Duitschland te worden doorgestuurd, wat voor mij hoogst onaangenaam zou zijn geweest. Ik zag n.l. alle gezinnen, die in Aerschot terugkeerden, gesplitst; de vrouwen terughouden en de mannen in de richting der Duitsche grens doorgestuurd. 's Morgens vertrok o.a. een groep van 25 's vorigen daags argeloos teruggekeerde mannen met een vijftigtal Belgische krijgsgevangenen onder escorte naar Duitschland.

Wat misschien nog het wreedst aandeed was, dat meisjes, in de omstreken van Aerschot woonachtig in de uitgeplunderde huizen kwamen zien, of er iets van hun gading was overgebleven, ik zag ze o.a. met groote pakken suiker en andere artikelen naar hun woning terugkeeren.

Zondag, 23 Augustus, 's middags om drie uur keer ik langs het kanaal naar Leuven terug. De stad is rustig. Voor hef beroemde stadhuis, een ivoren reliquiënkastje, als in marmer vergroot, staat kalm de grijze wacht. Er is geen spoor van onrust. Fluisterend gaan door de bevolking verhalen rond omtrent een buitengewone ruwe behandeling van

notabele gijzelaars. Eveneens heerscht een buitengewone geprikkelde stemming bij sommigen over het ook door de militaire overheid geconstateerde beledigen van vrouwen. Ik maak hierbij de opmerking dat mij uit verschillende gesprekken ter plaatse in de dorpen en met dorpsnotabelen in Leuven gevoerd, de waarschijnlijkheid gebleken is, dat vaak een inderdaad door een burger doodgeschoten Duitsch militair daarmede de straf onderging voor de verregaande belediging van een jonge vrouw. Voor de Deutsche militaire overheid begon dan de kwestie met het schot. Daar voor onderzoek vaak geen tijd kon worden gevonden, werd meestal het heele dorp voor deze gewelddaad gestraft. Mais il faut commencer par le commencement. En het is volkomen begrijpelijk, dat de vader, al is hij nog zoo voorzichtig gestemd, de mishandeling zijner dochter door den wegens de abnormale omstandigheden, de vermoeienissen en het machtsgevoel sexueel sterk overprikkelde soldaat, bloedig wreekt. Zoo wordt de verbranding van Lienden en van andere dorpen met groote waarschijnlijkheid verklaard. Het gerucht loopt, dat de zoon van den burgemeester van Aerschot een al te grove vriendelijkheid jegens zijn zuster heeft gewroken, maar voor deze laatste getuigenis heb ik geen geloofwaardigen zegsman gevonden.

In Leuven hadden twee dergelijke geconstateerde gevallen plaats gevonden; twee soldaten waren voor den krijgsraad gebracht en gefusilleerd. Die feiten hadden in de buitenwijken plaats gevonden. Het scheen mij echter toe, dat de stadbewoner grooter voorzichtigheid en verantwoordelijkheidsgevoel toonde, dan de Waalsche landman. Op een bank voor een der huizen zag ik 's avonds Deutsche soldaten gemoedelijk keuvelen met de meisjes in het bijzijn van de eveneens gerustgestelde ouders. Op het marktplein zie ik een soldaat, die een meisje onder de kin streelt. Kort daarna wordt ze naar binnen geroepen en komt niet meer terug. Ik ga in het café Sody zitten in de Brusselsche straat. Met twee dochters bedient de waard de gasten. Ik bewonder de uiterst correcte wijze, waarop zij zich van hun taak

jegens de talrijke Duitsche cliëntèle kwijten. Er komen twee Duitsche soldaten uit een reserve-regiment (de linie-regimenten worden allen naar het front gezonden) binnen; ze vragen bier en beginnen onmiddellijk een gesprek: Wir Deutsche sind gutmütige Menschen, enz. enz. De Sody's bedienen vlug en correct, glimlachen even, maar antwoorden niet en trekken zich terstond terug.

Voorals de reservist begint elk gesprek op deze wijze. Hij verontschuldigt zich en schijnt zich te schamen. Hij weet, wat in de dorpen verloren is gegaan. Hij is huisvader en voelt, wat de algeheele vernieling van huis en gezin beteekenen moeten. De jonge Duitsche soldaat spreekt er altijd heel anders over. Hij wijst voldaan op de verwoestingen en roept ons toe: 'Ja, zoo moeten ze maar doen; laat de kerels maar eens iets beginnen tegen het Duitsche leger!'

De stad is van berichten verstoken; de Duitsche soldaten brengen zelf de wildste geruchten in omloop. Sommigen vertellen o.a. aan mij dat ze door Maastricht heen ons land zijn binnengekomen. Ze hebben Nederlandsche centen in hun zak en vertonnen pakjes cigarettten van een te Maastricht gevestigde firma. Dit heeft voor mij het allernaangenaamste gevolg, dat ik in twee hotels in de Brusselschestraat, n.l. in 'De Vlaamsche Leeuw' en een ander, na een kamer te hebben gekregen, zoodra ik mij in het hotelboek als Nederlandsch onderdaan heb ingeschreven, mij onder een voorwendsel het logies weder ontnomen zie.

Sody ontfermt zich over mij, maar in den Vlaming, pastoor v. U., vind ik weldra mijn gastheer voor den volgenden nacht. Hij is de ammônier des prisons en door Mgr. Mercier geboden in deze moeilijke omstandigheden die taak te blijven vervullen. Hij is het type van den gastvrijen Vlaamschen priester, wiens denkbeelden in de atmosfeer van Leuven verruimd zijn. Alle verschilpunten met mij, die een 'bougre de Protestant' ben, zijn nu vergeten en men betreurt het, dat het contact met deze aardige Vlaamsche geestelijke persoonlijkheid niet nog nauwer zijn kan.

's Avonds komen eensklaps twee semiartsen binnen, waar-

onder een neef van den kardinaal Mercier. Ze zijn verschrikt door den vijandelijken toon, die de Duitsche soldaten tegen hen aanslaan. Ze worden op straat beleedigend nageroepen, en de voorbijgaande soldaten zingen hun luidkeels liedjes in het gezicht. Dit wordt bevestigd door pastoor v. U., die zelfs zeer groote moeite heeft ondervonden om te ontgaan aan het verbod, zich na acht uur 's avonds op straat te mogen bevinden. Twee dagen lang heeft de overheid hem de nachtpermissie onthouden, terwijl hij toch voor het Roode Kruis werkzaam was bij Duitsche gewonden en een paar maal 's nachts geroepen was bij twee Katholieke soldaten, die om geestelijken bijstand hadden gevraagd.

Eerst laat in den nacht geleidt de aardige gastvrije man mij naar mijn slaapvertrek.

III.

Maandag, 24 Augustus, dus daags voor den aanvang van Leuven's verwoesting.

De morgen gaat voorbij met een ampel bezoek aan Leuven's kunstschaten. Daarna begeef ik mij naar prof. S., een bekend en geestdriftig Flamingant. Mevrouw ontvangt mij in het fraaie, geheel gerestaureerde 17de-eeuwsche woonhuis in de Schapenstraat tegenover het Bagijnhof. Prof. S. was uit als tolk met een groot melkhandelaar, wien door de Duitschers een aanmerkelijk aantal paarden ontnomen was, wiens stallen overal waren verwoest en die nu met machtiging van den commandant de omstreken doorkruiste om te redden, wat nog te redden viel. Een der eigenaardigheden in deze tweede phase van den oorlog is immers telkens geweest, dat men blind en roekeloos weg door de losgelaten soldaten fabrieken liet uitbranden, de inwoners onder bedreiging verjagen en daarna de steden uit, die tengevolge dezer vernielingen gevaar liepen van geregelden toevoer van voedsel verstoken te worden, alle moeite deed, of althans stappen der inwoners begunstigde, om den stroom van proviandeering uit het land naar de stad weder aan

het vloeien te brengen. Met hun passen reden nu deze twee heeren van 's ochtends vier tot 's avonds 6 uur door alle omliggende dorpen en zagen zoo tevens alle overblijfsels en bewijsstukken van de oorlogsmaatregelen van de doorgetrokken Duitsche regimenten.

's Avonds kwam mijn gastheer doodelijk vermoeid terug. Hij had den indruk dat de intimidatie van de plattelandsbevolking volmaakt bereikt was. Kwam men in het kleine melkkarretje langs achterwegen voortsluipende gezinnen tegen, dan werden terstond door allen tot de kleine kinderkens toe de armen opgeheven. Er waren geen vrienden meer, alles wat zich hier met een klaarblijkelijk gevoel van veiligheid voortbewoog kon niet inwoner, maar moest vijand zijn. Prof. S. schreeuwde hen dan toe: 'Om Godswil, doe dat niet, handen neer, menschen.' Het deed pijn aan 't hart, dit te hooren.

Prof. S. bood mij gastvrijheid aan voor de volgende dagen. Wij zouden dan zien voldoende machtiging te verkrijgen om met ons drieën de melkinrichting op gang te brengen. Onder de visioenen, die prof. S. meebracht, werkt het sterkste in mij na, dat van een ouden man van 70 jaar met zijn kleine krukje nog in de hand geklemd, een bajonetsteek in de borst en met verbrand onderlijf. Het was een kleine burger, die in den omtrek in een reuk van heiligheid stond. Hij had zijn laatste lichamelijke krachten aan bedevaarten gegeven en de laatste vlammen van zijn geestelijk leven waren in onophoudelijk gebed uitgegloeid.

Dinsdag, 25 Augustus. Wij gaan vroeg op weg, om onze passen in orde te doen brengen. Wij bezoeken den rector magnificus der Leuvensche universiteit, mgr. Ladeuze, huisprelaat van Z.H., een zeer vriendelijke en energieke persoonlijkheid, die voor eenige jaren een bekenden opstand van de Leuvensche studenten tegen de maatregelen van den vice-rector om de goede zeden ook in het particuliere studentenleven te handhaven, met groote beslistheid had onderdrukt. Hij had grooten lust gehad om verpoozing te

zoeken van zijn drukke rectoraatswerkzaamheden in het buitenland, maar was in deze moeilijke tijden te Leuven gebleven, omdat de verantwoordelijke post, dien hij bekleedt, na den intocht der Duitschers zijne tegenwoordigheid, in het belang der beroemde oude instelling, gewenscht maakte. Hij had ook 24 uren als gijzelaar op het stadhuis gevangen gezeten en kon alleen toestemming verkrijgen om de mis te gaan hooren, nadat een andere geleerde zijn plaats als gijzelaar voor eenige uren had ingenomen.

Opmerking verdient, dat in Leuven de pastoors de mis konden opdragen zonder gewapend escorte. Geestelijken van omliggende dorpen vertelden ons, dat zij zich in de sacristie slechts hadden kunnen verkleeden en de mis slechts hadden mogen bedienen, vergezeld door drie soldaten, de bajonet op het geweer.

In het gebouw van het Roode Kruis troffen wij een groot aantal geestelijken aan, allen werkzaam aan de verpleging der gewonden. Ik zag er den beroemden Neo-Scholasticus, prof. Nys, Pater Janssens en een studiegenoot, prof. Noyons, evenals van ouds in klaarblijkelijken welstand. Binnen het Roode Kruis overal de Duitse troepen verspreid. Wij vonden er, bijkans genezen, een ouden man en een knaapje van, ik meen, 12 jaar, op wie geschoten was, ergens ver weg, in een der dorpen. Pater J. was onophoudelijk door officieren met revolvers bedreigd. Men scheen niet te verwachten op andere wijze iets van de geestelijke heeren gedaan te kunnen krijgen. Geestelijke heeren van hoogen leeftijd waren in het bijzonder voor lichamelijken arbeid gebezigd. Meermalen is het bijvoorbeeld voorgekomen dat de soldaten een bejaarden geestelijke (in een geval, waarvoor ik instaat, was hij ongeveer 65 jaar oud) nadat gebleken was, dat in zijn kelders geen geweren en in den kerktoren geen mitrailleurs verborgen waren, eenige uren onophoudelijk de pomp lieten zwengelen, om hun bij het wasschen behulpzaam te zijn. Uit deze enkele bijzonderheden moge den lezer blijken, welk een wantrouwen den

Duitschen officier te velde tegen den Waalschen geestelijke moet hebben bezielde.

Algemeen werd verteld, dat geestelijken van den kansel af het volk tegen den vijand hadden opgehitst en als voorbeeld werd telkens door officieren aangehaald, dat kardinaal Mercier in zijn pastorale brieven daartoe zou hebben opgewekt. Ik heb echter al deze stukken van den edelen en verfijnden geleerde en Mechelschen aartsbisschop gelezen en kan getuigen, dat het herderlijke omzendbrieven zijn van een hoog en edel gehalte, zonder het kleinste spoor van ophitsing. Er zijn priesters gefusilleerd, wijl men boven in een kerktoeren een mitrailleuse gevonden had. Het schijnt echter, dat de Belgische troepen, overhaast wijkende voor de overmacht, het machinegeweer in den kerktoeren hadden achtergelaten. Niettemin werd dan de deken en bij gebreke van dien een willekeurige priester (gelijk in Aerschot, waar de deken ontkomen was), hoofdelijk verantwoordelijk gesteld voor de aanwezigheid van vuurwapens in gebouwen, die, na afkondiging van de krijgswet ter volmaakte beschikking stonden uitsluitend van de militaire overheid. Ik wil hier nog aan toevoegen (en ik zal hiervan later nog een doorslaand bewijs geven), dat in de zenuwgeprikkelde verbeelding van het leger elk voorval dat zich in een dorp kon hebben voorgedaan, onmiddellijk zich over tal van dorpen vermenigvuldigt. Men kon geen soldaat spreken, of hij noemde eenige dorpen op, waar ‘de pastoor in den kerktoeren een machinegeweer had geplaatst om op de troepen te schieten enz, enz.’

Uit den mond van notabele en geloofwaardige personen teeken ik nog de volgende bijzonderheden op: De eerste ontmoeting tusschen den burgemeester van Leuven en de commandeerende Duitsche officieren van het Duitsche corps, dat Leuven heeft bezet, was zeer karakteristiek. De burgemeester, min of meer ontsteld door het gezicht van de brownings, die men op hem gericht gehouden had, zat aan een tafel en een aantal hoofdofficieren stelde met kracht hunne eischen. De eerste eischte t e r s t o n d 30.000,

de tweede 32.000 kg. brood, de derde 30.000 kg. meel. Werd hier niet terstond aan voldaan, dan moest de stad frs. 200,000 per dag betalen. Het schijnt dat de Leuvensche overheid tegenover den overwinnaar niet de noodige bereidwilligheid heeft aan den dag gelegd, welke toch zeker gepaard kan gaan met fierheid, gelijk het optreden van Brussels burgemeester heeft bewezen. Daar het geld van alle banken in veiligheid gebracht was, terstond na het gebeurde in Hasselt, waar de Duitschers frs. 2.000.000 hadden geconfisceerd, was de geldbuit in Leuven zeer klein. Thans eischte men onmiddellijk frs. 100.000 uit de gemeentekas. Die waren er niet. De eisch werd achtereenvolgens verminderd, tot frs. 80.000, frs. 50.000, frs. 20.000, frs. 10.000, steeds gevolgd door een ontkennend antwoord. De commandant zou zich ten slotte tevreden stellen met frs. 3000. De gemeentelijke fiscus antwoordde op des burgemeesters vraag, dat er frs. 3080 in kas waren. Laten wij zien, zeide de burgemeester aan de schepen van financiën, of zij de frs. 80 er bij nemen tegen ontvangbewijs. Er werd zoo lang met revolvers en met bedreigingen van fusilleering op den burgemeester gewerkt, dat deze zich te bed moest begeven.

Een schepen werd in een auto medegenomen ter bezichtiging van een der bruggen. Deze bleek in orde te zijn. Toen werd hem medegedeeld, dat hij gefusilleerd zou worden, zoo hij niet terstond een eed zwoer, dat alle Leuvensche bruggen precies in denzelfden toestand waren. Hij protesteerde met te zeggen, dat hij de meeste dier bruggen in geen maanden gezien had en hij weigerde dus den eed te zweren. Na een weinig opwekkend spel met geladen revolvers werd de ongelukkige man een beetje gebousculeerd en weder als gijzelaar opgesloten. Men voelt uit dat alles den doodelijken angst van de Duitschers om zich, terwijl men zich in veiligheid waande, en geen voorzorgsmaatregelen nam, aan vijandelijke daden bloot te stellen. De gijzelaars waren in het stadhuis opgesloten. Elk oogenblik drongen Deutsche officieren hun zorgvuldig bewaakt vertrek binnen en eischten groote hoeveelheden verplegings- en verbruiks-

artikelen, zonder echter aan diezelfde gijzelaars gelegenheid te geven om naar buiten te gaan en van hun invloed bij de burgerij gebruik te maken. Toen mgr, Ladeuze, de rectormagnificus, een uur naar de mis wilde gaan, moest eerst in de stad rondgezocht worden om een gijzelaar te vinden, die zolang zijn plaats innam. Voor hun eten moesten ze zelf zorgen. Het werd hun door een knaapje gebracht. Een paar officieren, die den waarnemenden burgemeester in zijn huis wenschten te bezoeken, namen het jongetje mede om den weg te wijzen. Nu was de schepen Schmitz wegens den ziekte-toestand van den burgemeester tot waarnemend burgemeester benoemd. De jongen moest de officieren dus naar het huis van den heer Schmitz brengen. Toen men daar aangekomen was en er gebeld had, vroeg men den jongen, of daar dus de burgemeester woonde. 'Nee', antwoordde de jongen, 'hier woont de burgemeester niet.' De officieren gaven toen terstond aan een peloton soldaten bevel om den jongen op de plaats neer te schieten. Gelukkig had deze tegenwoordigheid van geest, zoodra hij het bekende woord fusilleeren hoorde, uit te roepen: 'Maar hier woont wel de waarnemende burgemeester, de heer Schmitz.' Dit redde zijn leven. Hoe groot moet niet de angst van deze officieren, die waarschijnlijk een overval in een dorpje hadden medegemaakt, geweest zijn om hen tot zoo iets te brengen. Overal dreigde een hinderlaag. Onder elke brug, waar men vreedzaam over heen liep, kon dynamiet zijn opgehoopt, elk huis kon een kleine vesting worden.

Groote ontstemming onder de Leuvense bevolking wekte de zorgeloosheid, waarmede de Duitschers met het dure voedsel omsprongen. Den eersten dag was terstond 30,000 K.G. vleesch gerequireerd, en ingeleverd met dit gevolg, dat 2 dagen later ruim 10,000 K.G. vleesch in bedorven staat aan de slagers werd teruggegeven, zonder eenige vergoeding. Eenige dagen na de bezetting kon dan ook geen burger meer vleesch krijgen, en de meer gegoeden moesten van conserven leven. Een buurman van ons, een eenigszins gegoed werkman, was zoo gelukkig in het bezit

te komen van een flink portie hondenbrood, dat dan ook het eenige voedsel voor hem en zijn gezin uitmaakte.

IV.

Dinsdag, 25 Augustus.

De familie S. heeft 6 van de 10 kinderen vóór de komst der Duitschers naar Gent gestuurd. De twee oudste en de twee jongste laten aan de moedige vrouw genoeg energie, om in deze zware tijden aan alle pijnigende onzekerheden weerstand te bieden en bovendien anderen van dienst te zijn, want in tegenstelling met zoovele andere notabelen, zijn prof. S. en zijn vrouw van meening gebleven, dat op hen de plicht rustte, de omgeving met woord en daad bij te staan. De afwezigheid van die zes kinderen werd natuurlijk door de moeder zwaar ondervonden, ook de onmogelijkheid om een groet naar Gent te zenden. Nu bood tegen den middag een student aan, om per fiets een brief naar Mechelen te brengen, van waaruit de postverbinding met Vlaanderen nog intact was. Het aanbod werd dankbaar aanvaard.

In de Schapenstraat onderhouden wij ons eenige oogenblikken met den kanunnik, prof. Cauchie, een der mannen van aanzien van het geleerde België. Het is een groote, forsche, buitengemeen beminnelijke en hoogst belangwekkende grijsaard met een gelaat, dat aan dat van Ampère herinnert. Het is een man, wiens geest zich steeds aan den zonkant van het leven ophoudt. En behaaglijk in het zonnetje liep hij nu zijn getijdenboek te lezen. Ook hij keert nog in ons verhaal terug.

Na het noenmaal plots een overval. Er komt een heele compagnie vermoeide en bestofte soldaten aanzetten, de geweren klaar om te schieten, de onderofficieren met revolvers in de hand. Een korporaal wijst het huis van prof. S. aan voor inkwartiering van 26 man, met een Hauptmann. Men kan zien, dat de arme duivels beschieting uit de huizen vreezen; ze dringen zoo spoedig mogelijk naar binnen en

vragen terstond eten en slaapgelegenheid; ze zijn dood-op. Wij laten de manschappen door een achterdeur in een open plaats, die door een deur van de gang gescheiden is. Bij onzen buurman, die slechts van hondenbrood leven kan, worden 7 man ingekwartierd. Het is alleronmogelijkst, maar onze straat is de eerste, waar zij binnengekomen zijn en de arme duivels durven de stad niet in en blijven in een zoo klein mogelijke huizengroep het liefst bijeen, ten einde bij een overval zoo weinig mogelijk geïsoleerd te zijn. De buurman van het hondenbrood komt bij prof. S. klagen. Wij gaan samen met den Hauptmann spreken, want parlementeeren met minderen helpt nooit iets. Men kan dat niet met geesten, die uitsluitend kunnen gehoorzamen.

Ondertusschen komt Mevrouw mij roepen. De 26 soldaten in den tuin, waar ze zich bedreigd gevoelen, doen de gangdeur open, die door mevrouw weder kordaat gesloten wordt, waarop ze beginnen te dreigen. Ik spreek hun toe: ‘Herrschaften, houdt je alsjeblieft stil en wacht tot alles in orde gebracht is. Er zijn toch immers geen 26 matrassen in huis’. ‘Dat hoeft ook niet’, roepen ze, ‘als we maar bij elkaar kunnen liggen’. ‘Goed, zeide ik, maar gedraag je netjes, ik zal er met den Hauptmann over spreken’. Daarop commandeert de korporaal rust, ransels af, maar geweer in de hand. De Hauptmann beslist, in ons huis komt hij zelf met zijn ordonnans. De man van het hondenbrood raakt zijn gasten kwijt. De Hauptmann is, evenals trouwens verreweg de meeste Deutsche officieren, die ik gesproken heb, een zeer correcte man, met hoffelijke manieren. Hij heeft een vermoeienden marsch achter zich, maar ziet er, evenals zijn manschappen trouwens, toch flink uit. Hij bevestigt ons de inneming van Luiks forten, van die van Namen, den slag bij Wörth en geeft ons de eerste bijzonderheden over het nieuwe belegeringsgeschut van 42 c.M., dat uitsluitend door Krupp's ingenieuren bediend wordt en de granaten 5 Meter in gewapend beton schiet. Hij schroomt zich uit te laten over de vernieling der dorpen en beroept zich op bevelen van hoogerhand. Terwijl wij praten komen 2 inwoners van onze

straat beklag doen over de ingekwartierde manschappen, die, nadat ze eieren voor hun maal hebben gekregen en ieder 3 glazen bier, onmiddellijk vleesch eischen en van avond weder vleesch. Waar moeten wij het vandaan halen, vragen ze. Wij hebben zelf in geen week vleesch gegeten. Wij zien den Hauptmann vragend aan. Hij wenkt de menschen toe en zegt, dat hij komen zal. Na zijn maal van conserven, noodigt hij ons uit hem door de stad te vergezellen, langzaam voortstappende tusschen ons in, roept hij alle soldaten uit de huizen en vraagt hun een voor een, of het voedsel goed is, op een toon, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat. Ze antwoorden allen bevestigend. Aan den caféhouder geeft hij instructie om aan ieder van zijn drie gasten bij elk maal slechts twee glazen bier te geven en als voedsel, wat hij missen kan, verdere glazen bier moeten worden betaald. De soldaten stonden stram, de bewoners waren opgelucht.

's Middags ging ik een wandeling maken naar het Couvent des Prémontrés te Parc, een half uurtje buiten Leuven, om met den prelaat N. te spreken. Het is een voortreffelijk type van een der oude rijke kloosters, die burchten gelijken, met dubbele omwalling van hooge muren. Door twee poorten over een breeden weg opstijgende, komt men aan een terras met breede trappen naar den tuin, waarop de hoofdtoegangspoort van het eigenlijke klooster zich opent. Het is bij zessen. Prelaat N. moet terstond naar het refectorium en inviteert mij voor den volgenden dag. Langzaam wandel ik terug en hoor aan de noordwestzijde van de stad kanonvuur. Tehuis vertelt prof. S. mij, dat er iets ernstigs op til schijnt. Reeds om drie uur was de student, die per fiets naar Mechelen zou gaan, met razende snelheid teruggekeerd. Halfweg tusschen Leuven en Mechelen was hij gestooten op een Engelsche troepenmacht, die hem met op hem gerichte bajonetten hadden ontvangen, ondervraagd en terug laten gaan. Ik vroeg naar den officier, wien ik graag eenige vragen had willen stellen. Die was al voor vijven met de grootste snelheid aan het hoofd van zijn

manschappen vertrokken in de richting van Mechelen, zonder een oogenblik de rust te genieten, waarvan hij zich zooveel had voorgesteld.

Langzamerhand werd in de stad bekend, dat de Engelschen naderden en het is zeer goed mogelijk, dat de Leuvensche bevolking daarover een zekere vreugde deed blijken, welke de soldaten heeft ontstemd. Tijdens het avondmaal, dus om plus minus 8 uur, hoorden wij in de verte geweervuur. Dit naderde. Wij hoorden de korte, droge knallen vrij nabij, en meenden voortdurend, dat dit het teeken zou zijn van schermutselingen tusschen de bezetting en de naderende Engelsche troepen, al leek ons dit geïsoleerde schieten, als van scherpschutters, die voor ze vuren, hun doel uitgekozen hebben, wat vreemd. Ik had veel lust te gaan kijken, maar plotseling kwamen Duitsche soldaten overal langs de huizen ronschreeuwen, dat niemand naar buiten mocht, op straffe van gevangenneming en erger. Als maatregel der militaire overheid was reeds ingevoerd, dat 's avonds na 9 uur niemand meer op straat mocht zijn. Wij zagen dus in dezen rondroep geen reden voor ongerustheid, maar enkel een spontanen maatregel tot vervroeging van het sluitingsuur. Inmiddels zagen wij een rood schijnsel in de lucht en dachten daarbij aan een klein brandje. Daar wij, in verband met de rustige stemming van het publiek niet aan de mogelijkheid dachten van een ramp, als die, welke op dat oogenblik reeds bezig was de stad te treffen, bleven wij volkomen kalm en begonnen zelfs schertsend te wedden, of wij den volgenden dag de bezetting in het Duitsch, dan wel in het Engelsch zouden hebben aan te spreken. Ik legde mij ter ruste, en vroeg mij vooral niet te wekken, daar de surprise den volgenden dag dan grooter zou zijn.

Woensdag, 26 Augustus.

's Morgens om vier uur stond mijn gastheer al aan mijn bed. Een deel van de stad moest waarschijnlijk in brand staan. Gedurende den nacht had men telkens geschoten. Vluchtelingen hadden verteld, dat er lijken op de straat

lagen. Het heele gezin had den nacht in het donker, wakende doorgebracht. Ik had van niets gemerkt. Prof. S. vroeg mij, daar zijn tegenwoordigheid thuis vereischt bleef, om het gezin gerust te stellen, de stad in te gaan, teneinde aan kennissen de gelegenheid aan te bieden, in zijn huis veiligheid te vinden, verder eenige inkoop te doen van levensmiddelen, en ondertusschen eens op te nemen, wat er zoo al verbrand was. Ik kleepte mij snel aan en ging op weg. Onze geheele stadswijk, om de Schapenstraat heen, was gespaard gebleven. Tegen de ramen gedoken, zag men overal angstige gezichten van menschen, die den ganschen nacht hadden gewaakt, om gereed te zijn om te vluchten, zoodra hun leven zou worden bedreigd. Het brandende deel van Leuven bestond uit de geheele omgeving van het Hotel de Ville. Het brandde in de Krakenstraat, Drieengelenbuurt, de Groenmarkt. Toen ik naar het huis van de P.'s ging, werd ik door 5 soldaten aangehouden, die er geheel anders uitzagen, dan den vorigen dag. Ze waren verwilderd en liepen als beschonkenen. Zij bevalen mij dreigend, terstond van de straat af te gaan, waarop ik antwoordde, dat ik dadelijk bij den officier van de wacht wenschte te worden gebracht. Aan dezen vroeg ik, of er voor de burgers een order bestond, om 's morgens bij lichten dag in huis te blijven. Het antwoord was ontkennend. Nauwelijks had de luitenant mijn pas gezien, of ik werd glimlachend vrijgelaten en de mannen, die me hadden aangehouden, kregen een schrobbeering. Daar ik geen lust had, elke 5 minuten weer naar de wacht te worden teruggestuurd door opgewonden militairen, vroeg ik om een Passierschein, maar hoffelijk bood de luitenant zijne verontschuldigen aan, dat hij dien niet kon verstrekken. Daartoe moest ik mij tot den commandant, majoor von Manteuffel, persoonlijk wenden.

Ik bezocht toen de familie P., om haar te verzoeken de gastvrijheid van prof. S. te willen aanvaarden, maar het echtpaar was druk bezig het huisraad in veiligheid te brengen en weigerde. Door 't huis lag een slang van de brandspuit, waardoor 't water naar 't dak gevoerd werd, om van

daar als een fijne spoeiregen aan alle zijden af te dalen. Het merkwaardige was dus, dat de Duitschers den voortgang van den door hen zelven aangestoken brand beletten door blusmiddelen. De brandspuiten waren zóó opgesteld, dat het vuur zich niet in de richting van het stadhuis kon uitbreiden, waar de troepen gehuisvest waren. Naar andere richtingen zette de brand zich voort. De Hallen met de bibliotheek schijnen vroegtijdig in brand te zijn gestoken. Want het huis aan de eene zijde, als ik mij niet vergis het tehuis van de Spaansche studenten aan de Leuvensche Universiteit onder pater Catala, was nog gespaard. Van buiten de stad had men al vroeg en in 't donkerste van den nacht in een hoog oprijzenden vuurzuil fladderende vonken gezien. Dit waren de incunabelen, de kostelijke livres d'heures, zeldzame, pas ontdekte vroeg-middeleeuwsche manuscripten. Zoo wist men dus bijv. in 't Couvent des Prémontrés eerder dan in de stad, dat de weergalooze bibliotheek van Leuven, de trots en de roem van gansche arbeidzame geslachten, voor altijd was vernietigd.

In sommige huizen, waarvan de muren nog overeind stonden, maar het dak begon door te branden, loeide het vuur omhoog. Andere stortten krakend en donderend ineen. Op de straten vertoonde zich geen mensch, dan de enkele soldaten, die te zorgen hadden, dat het vuur het stadhuis niet bereikte, en anderen, die met uitzinnigen blik wat doelloos heen en weer liepen. Op zulke oogenblikken, dat men als 't ware de willekeur ziet regeeren en den eerbied voor alles wat voortreffelijk en kostelijk is met voeten getreden ziet, dan schijnt het leven alle waarde te verliezen. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, dat zij, die tegen den muur worden geplaatst om gefusilleerd te worden, in diepe verachting zwijgen, of hooghartige woorden spreken. Toen ik nogmaals door een paar soldaten werd aangehouden gooide ik ze nijdig mijn paspoort toe: 'Dat kun je toch niet lezen, jou kerel', en toen ze met hun geweren dreigden: 'Breng me onmiddellijk naar de wacht, dan zullen wij zien, wat jullie voor een aframmeling krijgt'. Toen lieten ze me gaan.

In een brandend huis op de Groenmarkt zag ik door manschappen vuren. Hadden zij iemand gezien, die uit den vuurgloed ontsnappen wilde? Ik kwam voorbij een geopend winkelhuis; een soldaat trok mij bij den arm en liet mij op den grond wat zien: daar lag het lijk van den eigenaar. Ik vroeg: ‘hebt gij dien man doodgeschoten?’ ‘Nee, maar ik was erbij. Wij zullen de Schweinehunden wel leeren, om op Duitsche soldaten te schieten’.

‘Hoe weet gij, dat die man op jelui geschoten heeft?’ De man antwoordde met een wedervraag: ‘hoe kunnen we dat in den donkeren nacht alles gaan onderzoeken?’

In dit korte antwoord ligt de gansche logica van de réprésaille tegen burgers opgesloten.

V.

Woensdag 26 Augustus: Ik wilde naar huis gaan, om de weigering van de P's over te brengen, toen ik uit den toren van de St. Pieter een vlam zag slaan. De geheele omgeving van de Collegiaal St. Pieter (niet de cathedraal, zooals men meestal leest) was door het vuur gespaard. De prachtige kerk was dus opzettelijk in brand gestoken. Verschrikte menschen wenkten me naar binnen en fluisterden mij toe, dat des nachts om 2 uur een aantal vrouwen door de soldaten in de richting der Brusselsche poort was gevoerd. Ik ga haar bezoeken en hoor van de bevende oude vrouw, dat zij en haar dochter door bij haar ingekwartierde soldaten in de verwarring met voortdurend opgeheven armen in de richting der Brusselsche poort waren gevoerd. Daar had men haar zelf bevolen naar huis te gaan en de dochter achter gehouden. Hetzelfde was geschied met getrouwde vrouwen en jonge meisjes uit naburige straten. Hier kon geen sprake zijn van een réprésaille-maatregel, want de straat, waar die weduwe woonde, was geheel intact.

Ik ging toen naar de Brusselsche poort om te zien of ik een spoor van die vrouwen kon uitvinden. Aan den kant van een weg lagen groepen lijken, hier drie bijeen, verderop

een, nog eens twee en daarna weer een. Terwijl ik voortliep, keek ik nogeens achterom. De geheele toren van de St. Pieter Collegiaal brandde nu, door den geweldigen luchttrek die door de carrillon-gaten joeg. Toen kort daarop de toren instortte, begonnen uit het dak daarom heen de vlammetjes te dwarrelen. Bij de Brusselsche poort gekomen, vernam ik, dat de inwoners inderdaad kleine groepjes vrouwen door soldaten hadden zien voorbij leiden en niet terugkeeren. Ik besloot bij den commandant een denunciatie in te dienen. Terwijl ik terugliep, kwam ik troepen tegen, die, naar de officieren mededeelden, van buiten de stad kwamen. Ze schreeuwden naar de lijken: ‘Schweinhunde, Schweinhunde.’ Op het plein voor het stadhuis vond ik den majoor, door officieren omringd, staande voor het front van de troepen. Ik trad op hem toe en vroeg of hij mij toestond hem een vraag te doen. ‘Jawel.’ ‘Is u bekend, dat hedennacht een aantal vrouwen door soldaten naar buiten de stad is gevoerd?’

‘Neen’. ‘Is het, naar uw inzicht, in overeenstemming met de eer van uw leger, dat weerlooze vrouwen zulk een behandeling van militaire zijde ondergaan?’ Daarop schreeuwde de commandant:

‘Is het dan overeenkomstig de eer van het Belgische leger, dat men vanuit de huizen, op onze soldaten laat schieten?’ De logica van het antwoord ontging mij eenigermate. ‘Commandant, ik kan mij als onderdaan van een neutralen staat niet met deze kwestie afgeven; ik heb niets anders willen doen, dan u met de omstandigheden in kennis stellen, het daarbij aan u overlatende, of u daaraan gevolg wenscht te geven.’ ‘Denkt u dan, dat hun geweld aangedaan is?’ ‘Dat mag ik natuurlijk niet zeggen, commandant.’ ‘Wilt u klagen, wend u dan tot de wacht.’ ‘Ik wensch ook niet te klagen, meneer de commandant, ik wensch alleen te denonceeren, en ik geloof, dat ik mij daartoe tot het juiste adres heb gewend.’

‘Ik heb voor al zulke dingen geen tijd, maar.... met verheffing van stem.... ik dank u zeer voor uwe mede-

deeling.' Wij bogen en het gesprek was afgelopen. Terwijl ik omkeerde zag ik nog, dat in de Stationsstraat een aantal huizen in lichterlaaie stond. Ik liep over de Groenmarkt naar huis, daar wenkte mij een oud vrouwtje, staande tusschen een groepje verschrikte vrouwen, en vroeg mij, of ik voor haar naar de overzijde van de markt wilde gaan om voedsel te halen uit haar eigen huisje. Ik kon uit haar aanwijzingen niet wijs worden en nam haar toen bij den arm; zoo sukkelden wij dan in hoogst galante houding tusschen het krijgsvolk door naar haar winkel. Fluks wat bijeen geraapt. Ik herinner mij meteen mijn boodschap en vroeg naar eieren te koop, als proviand voor de familie S. Toen ik naar den prijs vroeg, zeide zij: 'Ze kosten mij 12 centimes, nu weet u wat, dan kunt u ze voor 14 krijgen.' Zoo geschiedde. Ik heb later nog vreeselijk moeten lachen over hare tegenwoordigheid van geest, want ze beefde als een espenblad van angst, en over haar goedigheid, want stellig had ze nooit in haar leven zoo'n kleine winst voor haar eieren bedongen.

In de lange Schapenstraat was niemand buiten de deur, maar uit de ramen vroeg men mij overal om nieuwtjes. Bij de familie S. kwamen de burens telkens schichtig om raad vragen. Prof. S. besloot naar het stadhuis te gaan, en zich verantwoordelijk te stellen voor de geheele straat. Hij zou dan tevens aanbieden om als gijzelaar voor het kwartier te worden aangemerkt. Mocht men hem dan terstond in het stadhuis gevangen zetten, ik zou de noodige stappen doen om het hevig verschrikte volk uit die wijk in bedwang te houden en van raad te dienen. Prof. S. stationeerde op geregelde afstanden in de straat posten van twee man, die rustig op tabouretjes aan weerszijde gingen zitten en last hadden om geen enkel inwoner door de straat te laten passeeren. De deuren moesten alle dicht, niemand mocht den neus in de straat steken. Wij kozen telkens een paar stevige kerels uit, die desnoods de daad bij het woord konden voegen. Het eigenaardige was namelijk, dat op den doodschrik van den nacht een geweldige ontspanning ge-

volgd was, en toen het in onze wijk rustig bleef, groote samenscholingen ontstonden, vooral voor het vlak bij ons gelegene Bagijnenhofje. De mannen begonnen direct een hoogen toon aan te slaan en de straat raakte plaatselijk vol met vrouwen en kinderen. Na een poos werd ik ongerust en joeg het troepje het Bagijnenhof weder in. Tevens ging ik prof. S. zoeken, over wiens lot mevrouw zich ongerust begon te maken. Ik ging naar den commandant, deelde hem mede, welke stappen door ons genomen waren, en verkreeg terstond den door mij gevraagden Passierschein. Majoor von Manteuffel was een zeer hoffelijk man, die telkens herhaalde: 'Ja, waarom heeft men op ons geschoten? Daar ziet gij het, nu hebben wij de kathedraal verbrand.' Hij beloofde in onze wijk zelfs geen patrouilles te zullen sturen, als wij wilden waarborgen, dat de door ons genomen maatregelen ook werkelijk werden gehandhaafd. Bij onze terugkomst bleek de moed bij de bevolking nog meer te zijn toegenomen. Verscheidene kerels waren brutaal tegen ons, als we hun met drang aanmaanden om naar binnen te gaan. Het waren vooral Vlamingen. Maar als er plotseling een militaire auto aan kwam zetten, of een paar militaire wielrijders, dan vloog alles in paniek naar binnen. En in zulke gevallen wordt veel eerder op een vluchtende geschoten, dan op iemand, die kalm wacht.

Laat in den morgen ging ik het afgesproken bezoek brengen aan het praemonstratenser klooster te Parc. Ik was juist net een goede honderd meter op de Chaussée gekomen toen ik mij opeens omkeerde. Juist van tevoren had ik een zwak geluid gehoord, dat ik niet thuis kon brengen; ik zag achter mij een Duitsch soldaat het geweer op mij aanleggen. Ik zwaaide met mijn arm, ging naderbij, vertoonde mijn pas en werd doorgelaten. De schildwacht had mij aangeropen, maar wegens den grooten afstand of misschien door den wind had ik niets verstaan. In Parc was het vol vluchtelingen, ik geloof, dat het klooster er massa's van heeft geherbergd. Daar echter de prelaat N., die mij ten slotte alleen door een introductie kende en uit den aard der zaak,

na de vreeselijke ramp, dien hij den geheelen nacht uit de verte had aanschouwd, wantrouwig was geworden, was de geheele vertrouwensbasis voor het door mij begeerde gesprek ondermijnd en ik nam van den hoogen geestelijken afscheid, de hoop uitsprekende, dat wij elkaar in gelukkiger tijden, die een wederzijdsch vertrouwen zouden kunnen wettigen, mochten ontmoeten.

Tegen den middag maakte de Duitse overheid het volgende besluit bekend: Alle wapens moeten worden ingeleverd, indien ergens in een huis een vuurwapen mocht worden gevonden, dan zal de geheele straat aan een vreeselijke straf worden blootgesteld, alle deuren moeten overdag en gedurende den geheelen nacht geopend blijven, in de benedenvertrekken moet licht branden, en de geheele burgerwacht (die, gelijk overal in België, bij de komst der Duitschers ontwapend was), moet zich om 2 uur in burgerkleeren aan het stadhuis aanmelden.

De burgerwachten zijn als krijgsgevangenen doorgestuurd, met inachtneming van de bepalingen van het internationale recht. Later op den middag werden bovendien nog tal van jonge mannen, die in hoegenaamd geen enkele betrekking stonden tot burgerwacht of politie, gevangen genomen. Een jonge kerel, die naast ons woonde, kwam het ons weenend vertellen.

Tegen den middag zag men een paar ruiters, Belgen of Engelschen, plotseling met geweldige vaart langs de stad rennen en weder terugkeeren naar den kant van Mechelen. Kort daarop vatte een geheele compagnie Duitschers post bij den spoorweg. Ik ging er een kijkje nemen en zag alle manschappen in de greppels bij den spoorweg in afwachting geposteerd. Twee kanonschoten brachten den schrik onder de bevolking.

Toen het avond werd maakten prof. S. en ik ons op om te gaan controleeren, of de afgekondigde politiemaatregelen wel werden gevolgd. Een gesloten huis kon worden opengerameid, geplunderd en zoodra het in brand gestoken was, kon de geheele straat volgen. Velen hadden hun woning

verlaten, na een lichtje in de voorkamer te hebben ontstoken, bij geopende luiken, maar hadden de deur gesloten. Misschien minder uit vrees voor de prussiens dan voor de burenen. Wij lieten ons door een smid volgen, die alle gesloten deuren, naar schatting een zestigtal, met een breekijzer opende. Daar de toevoer van gas en water opgehouden had, waren spoedig alle kaarsen verkocht. In een straat nabij het stadhuis werd ik terzijde gestaan door drie jonge meisjes, twee dames de N. en een Mlle M., die om hun eigen huis te sparen, hielpen om de naburige woningen, die verlaten waren, open te breken. Ik zie nu nog een der eerste dames, een even liefvallige, als krijgshaftige verschijning, langs een ladder in een geopend venster van een bovenhuis klimmen, om daarna binnen door de voordeur te openen. Ze leek met haar bijl in de hand een Jeanne d'Arc, die een vesting bestormde. Terwijl ik langs een omweg naar huis keerde, zag ik nog dat in de Stationsstraat het eene huis na het andere afbrandde. We legden ons ter ruste met de rustgevende gedachte, dat in ons geheele kwartier niets was voorgevallen.

Over de reden voor de eerste fusillade nog het volgende: Van Duitse zijde is beweerd, dat de burgers op de soldaten geschoten hadden en dat de Leuvense brand daarvan het gevolg is geweest. Met deze verhalen moet men zeer voorzichtig zijn. Een hooggeplaatst officier te Brussel vertelde mij, dat te Leuven een hoofdofficier door den zoon van den burgemeester was doodgeschoten voor het front der troepen. Ik vroeg, of dit een ambtelijk bericht was. Hij antwoordde bevestigend. Een ander officier, wiens naam ik eveneens verzwijg, deelde mij mede, dat de schuldige de broeder van den burgemeester was. Ik stelde hem dezelfde vraag en hij gaf hetzelfde antwoord. Deze beide officieren, vertrouwbare, hoogbeschaafde en hooggeplaatste menschen konden van de rapporten hebben kennis genomen. Bij navraag bleek mij echter, dat de burgemeester van Leuven geen broeder had, en dat zijn eenige zoon al 10 jaar dood was. Klaarblijkelijk had ik hier te maken met een voorbeeld

van legendevorming. Het geval te Aerschot, en waarschijnlijk een ander verhaal, kristalliseerden hier uit de onrustige verbeelding van nerveuse troepen. Het is niet onmogelijk, dat het Duitsche stadsgarnizoen op de in wanorde teruggekeerde Duitsche troepen in het duister gevuurd, evenmin dat de een of andere burger, de vermeende nadering der Engelsche escompteerende, op de dooreenloopende soldaten geschoten heeft.

Verder deel ik nog het volgende mede: Twee zeer hoogstaande notabelen van Leuven, wier namen ik voorshands niet kan mededeelen, vertelden mij, dat zij, gezamenlijk uit den tuin van een hunner over den muur kijkende, gezien hebben, dat 2 Duitsche soldaten, die op een terrasje stonden achter den tuinmuur, verdekt opgesteld achter boomen, in de daar beneden gelegen straat gedurende ongeveer twintig minuten hadden staan vuren, zonder de minst mogelijke aanleiding. De eenige verklaring, die zij konden vinden voor dit gedrag, was: dat deze soldaten het wilden doen voorkomen, alsof burgers uit de huizen op de straat geschoten hadden. Beneden de plaats, waar zij gestaan hadden, vond men later o.a. twee doodgeschoten paarden. Van verdere bespreking hiervan en van het stellen van conclusies wensch ik mij te onthouden.

VI.

Donderdag, 27 Augustus.

Toen wij 's morgens opstonden, was alles nog rustig in onze stadswijk (te Leuven). Wij hadden de voldoening, dat er geen enkele patrouille gecirculeerd had, en van het geheele kwartier was geen huis vernield. Alleen lagen, vreemd genoeg, twee doode paarden nabij de plek, vanwaar, gelijk ik gisteren mededeelde, de twee soldaten geschoten hadden.

In den Bagijnenhof bevond zich een school voor weeskinderen. De bevolking was rustiger, al waren ook gedurende dezen nacht schoten gevallen in een andere wijk der

stad, en hingen de wolken den ganschen nacht tegen den hemel te branden. Zoo kregen dan de onderwijzeressen dier school weer moed, en een van haar, een groote forsche jonge vrouw, bood zich aan, aan den commandant te gaan vragen, of hij de plaats van de school niet zou willen noteeren op de kaart, en verzekeren, dat de pl.m. 400 kinderen geen kwaad zouden lijden. Niettegenstaande haar moed werd mijn geleide ingeroepen. Wij trokken dus samen naar het stadscentrum. Evenals bijna de geheele stadsbevolking had zij ter plaatse nog niets van de verwoesting gezien. Zij voelde zich 'een heele soldaat' en werd lyrisch door de ellende. In het stadhuis vonden wij prof. S., die mij terzijde trok, en met bleek, verschrikt gezicht mededeelde, dat 't verkeerd liep. Ik moest direct naar huis gaan, en de kostbaarste voorwerpen in den kelder bergen. Daar hij aan de beurt kwam, ging ik zonder verdere inlichtingen te vragen, met de onderwijzeres, die zoo moedig was, en langs een kleinen omweg door de Stationsstraat weg. Alles stond daar in volle vlam. De soldaten op het Stadhuisplein liepen, onder 't oog van den officier van de wacht, met stapels dozen, sigaren, onderkleederen etc. uit de winkels naar hunne kwartieren. Eenigen waren beschonken; de wacht lachte om hen. Midden in de Stationsstraat kwam in volle vaart een troep soldaten wild en ongeregeld aangereden. Zij hielden even stil voor een in civiel gekleeden Duitscher van voornaam en hooghartig voorkomen, die te paard orders scheen uit te deelen, en vragen te stellen.

Zij liepen met vervaarlijk misbaar op ons toe en wilden ons voortduwen in de richting van het station. Weg, weg, riepen ze. De stad wordt gebombardeerd. Ze zagen er zoo dreigend uit, dat de onderwijzeres met een afgrijselijken gil mijn arm losliet en, haar weeskinderen vergetende, met een ongetwijfeld ongracieuse haast op een holletje naar het station snelde. Ik ging den tegenovergestelden kant uit naar het huis van prof. S. om aan zijn verzoek te voldoen. Onderweg hoorde ik, dat het bombardement om 12 uur zou beginnen en dat voordien de stad ontruimd moest worden. Ver-

schrikte nonnekens liepen, toch zeer beheerscht, naar hunne tehuizen terug. In de Namensche straat kwam ik den kanunnik prof. Cauchi tegen; hij stelde mij voor hem en Mgr. Ladeuze naar Brussel te vergezellen. Ik zou dan na een half uur terug zijn. De Schapenstraat was in onbeschrijfelijke verwarring. De weeskinderen met bleeke gezichten liepen in ongeregelde kudden. Op een kruiwagen lag een naar schatting 90-jarige non, voortgeduwd door een oud mannetje. Uit de menigte sloeg een onmetelijk gevoel van schrik, verwarring en bijna angstigen waanzin van die gezichten tot ons op.

De Duitschers hadden bevolen, dat de bevolking zich naar het station zou hebben te begeven. Velen, die dat gedaan hebben, zijn naar Duitschland vervoerd. Van prof. S. hoorde ik nog bij brokken, terwijl ik zijne kostbaarheden naar den kelder vervoerde, dat hij vergeefs den commandant gesmeekt had om onze stadswijk, waar immers niets voorgevallen was, te sparen. Majoor von Manteuffel had dit kortweg afgeslagen. Tusschen al de verwarring der kinderen en van de snikkende dienstboden liep mevrouw S., wier vastberaden, klein gelaat met haar heldere oogen uit een doek van Memlinc scheen gesneden te zijn, bleek, maar beheerscht hare orders te geven, alles samen te pakken, met voortdurend haar zuigeling op den arm. Zij vertrokken naar Antwerpen, te voet met een kruiwagen, waarop enkele valiezen en etenswaren. Een kleine Vlaamsche logé, uit een der dorpen verjaagd, stond haar moedig bij.

De beide geestelijke heeren stonden al op mij te wachten. Ik stelde, daar wij nog tijd hadden, voor om de kostbaarste aantekeningen en papieren der beide heeren in de kelders te bergen, maar zij hadden geen vertrouwen in den trouw der Duitschers aan den afgesproken termijn en wilden terstond op weg. Bij ons sloten zich aan de huishoudster van mgr. Ladeuze, gewapend met brood, een groote ham en een heel lui, heel klein en heel onverschillig schoothondje. De kostbaarste dingen werden dus gered.

Wij kwamen weldra in het midden van een enormen trein

vluchtelingen. Een professor vluchtte in ochtendcostuum. In karretjes lagen, als ordeloos gevulde, vuile zakken, onwaarschijnlijk oude menschjes, wier zwakke lichamen onophoudelijk heen en weer schudden. Buiten de stad stonden vier soldaten met een onderofficier, die de menigte uitscholden: Sie, Lumpe, Schweinehund!, hun revolvers op de menigte richtten en schreeuwden, dat iedereen de armen moest omhoog steken. En zoo zag men nonnekens en kinderen, professoren en boeren even hunnen last op den weg leggen, om aan het bevel te voldoen. Ik zwaaide enkel met mijn pas. Vooral de priesters werden danig uitgescholden. Langs den geheelen weg schreeuwden soldaten: Weg met het katholicisme, alle priesters moeten dood, alle priesters moeten gefusilleerd worden, etc. etc. Uit de voorbijtrekkende troepen kwam een soldaat, nam van een van de vrouwen een zwaar pak af en gooide dat op den schouder van prof. Cauchi. Daar ik in hun bijzijn was, werd ik versleten voor een verkleeden priester: Jij moet ook dood, jij met dien strooioed op! Het volgende oogenblik kreeg ik ook een groot pak boven op dienzelfden strooien hoed.

Even later op den weg naar Tervueren werden wij opgewacht door de dames de N. en M., die mij herkenden als hun helper van den vorigen avond. Ik werd door de mgrs. voorgesteld en complimenteerde hen met hun moed.

Op zij van den weg ontrolde zich een prachtig landschap. Nu voor het eerst in al die dagen, terwijl ik met de beide grijsaards langzaam voortsjokte, beladen en vermoeid, over den weg die maar niet eindigen wilde, merkte ik de pracht van al die glooiende weiden op. Prof. Cauchi, die menige zijner historische thesen, langzaam wandelende in deze heerlijke streek heeft uitgewerkt, raakte onder den indruk en zoo liepen wij dan geruimen tijd blootshoofds naast elkander over den weg, soms wijkende voor Duitsche bereden officieren, te spreken over onderwerpen, die wel zeer vreemd waren aan de verschrikkingen, welke wij ontvluchtten. Had het christendom iets geheel nieuws gebracht, waarvan de aanloop niet in de antieke wereld terug te

vinden was, had Ozanam in zijn beroemde verdediging niet veel schoons bij de antieken voorbij gezien, het Comma Johanneum, en andere vragen, trokken langzaam aan onze aandacht voorbij, terwijl uit den troep kreten van afkeer naar ons toegingen, en de ellendige massa wezenloos voortschoof door het landschap.

Daarna bogen wij van den hoofdweg af om de huishoudster met haar ham en haar schoothondje in veiligheid te brengen. In het vrije veld werden wij zelfs vroolijk tusschen de koren- en boekweitvelden, die niet geleden hadden van den krijg. Het afscheid van de huishoudster was zeer aandoenlijk. Zij vroeg beiden bewonderenswaardigen grijsaards om den zegen. Elk hunner maakte het kruisteeken en prevelde de Latijnsche zinspreuk. Toen vroeg de hartstochtelijk weenende vrouw aan mgr. Ladeuze om het schoothondje te streelen ten afscheid. En zie, toen hij dit heel nauwkeurig en liefdevol deed, was daar niets belachelijks in, en gevoelde ik, dat het ware priesterschap niet de vormen, maar het wezen van alle dingen des levens beheerscht. Het kleine gebaar was een daad van medelijden met de arme vrouw. Haar genegenheid voor het hondje was voor haar een kostelijk goed. Ondertusschen scheen het hondje zich niets van dat alles aan te trekken.

VII.

Donderdag 27 Augustus. Met ons drieën naderden we langzaam naar het dorp Tervueren, waar wij de tram naar Brussel wilden nemen. Bij de eerste huizen stootten wij op een ongeveer tien man sterken post, onder een sergeant-majoor. Mijn pas bleek in orde te zijn, en men liet mij door, maar de twee geestelijken werden zonder eenig onderzoek vastgehouden, en niettegenstaande mijn protesten, naar een weide achter een schutting weggevoerd. Ik vroeg, en eischte daarna, den officier te spreken, maar de onderofficier weigerde dat. Een beroep op het feit, dat ik onderdaan was van een neutralen staat, baatte mij niet. Een uur verder

zag ik op een door een schutting omheinde weide een 25-tal geestelijken op den grond liggen, met een ongeveer acht man sterke wacht bij zich, die den geestelijken hoonende woorden toevoegde. Ik vroeg ook daar om de redenen, die tot de gevangenneming van al die geestelijken hadden geleid, maar kreeg niets te hooren dan de gemeenplaats: Zij hebben de bevolking opgehitst, om op ons te schieten, en dergelijke. Ik eischte ook hier weer den officier te spreken te krijgen. Een korporaal gaf mij een soldaat mee, om mij te brengen naar de Oberleutnant, wiens orders hier waren uitgevoerd. Maar uit de verte kwam de sergeant-majoor hard toegelopen; hij sloeg op mijn protesten geen acht, en gaf den korporaal een uitbrander, omdat die aan mijn verzoek had voldaan. Ik kreeg daardoor sterk den indruk, dat de heele gevangenneming op een eigenmachtige handeling berustte van een fanatiek-protestantschen in Leuven verwilderden troep soldaten, die misschien door een geïsoleerden officier kan zijn toegelaten, maar niet bevolen. Ik twijfelde er dus voorloopig niet aan, dat ik mij tot den eersten den besten Hauptmann zou hebben te wenden, om terstond de invrijheidstelling te verkrijgen van mijn twee reisgenooten en van de overige priesters.

Alle priesters lagen op de weide zonder een woord te spreken, sommige baden en lieten hun rozenkrans tusschen de vingers glijden. Ik riep de beide Mgrs. toe, dat ik trachten zou een officier te spreken te krijgen, die aan hun gevangenschap een eind zou maken. Ik liep dus den weg naar Tervueren op en vond eindelijk, vlak bij de tramremise, een grooten, gebaarden majoor met een jongen luitenant in gesprek. Ik liet hun mijne papieren zien, en deelde hun mede, dat in Tervueren zonder eenigen klaarblijkelijken grond mijne twee reisgenooten, behoorende tot België's grootste geleerden, waren gevangen genomen en dat zoo iets door niets gerechtvaardigd kon worden. 'Gij vergeet, mijnheer,' riep de majoor uit, 'dat in Luik en in Aerschot twee van Duitschlands beste strategen verraderlijk zijn vermoord.' Ik vroeg hem, of er rechtsvermoedens be-

stonden, dat de twee Mgrs. aan die moorden schuldig waren. Neen, zeide de majoor, maar de Belgische priesters hebben het volk opgehitst. Te vergeefs betoogde ik, dat de twee Mgrs. zoo iets onmogelijk verweten kon worden. Toen besloot hij met groote hoffelijkheid mij te vergezellen. Samen wandelden wij naar den eersten wachtpost terug.

Toen de post ons zag aankomen, waren alle soldaten zeer opgewonden en het verhaal van den sergeant-majoor werd telkens door aanvullingen en uitroepen onderbroken. Het bleek dan, dat bij een priester een uur te voren compromitteerende papieren waren gevonden, waarop dan volgens den zegsman had gestaan, dat alle Duitschers barbaren waren en dat ze door de bevolking als honden moesten worden doodgeschoten. De Ober-Leutnant had hem terstond doen fusilleeren en bevolen om alle mogelijke priesters, die uit Leuven kwamen, gevangen te nemen, en als gijzelaars mede te voeren met de troepen, tijdens hun tochten in België. Ik keek enkel den majoor vragend aan. Deze dacht een oogenblik na en zeide toen: 'De order blijft gehandhaafd, de priesters blijven gevangen.' Wij liepen samen nog een eind terug. Ik vroeg hem toen toestemming om mijn twee reisgezellen mede te deelen, waarom ze gevangen gehouden werden, daar zij hiervan geen flauw vermoeden konden hebben. Hij stond dit toe, betuigde zijn spijt, dat hij niet aan mijn verzoek had kunnen voldoen, wij bogen, en ik liep weder naar de weide terug. De manschappen wilden eerst niet toestaan, dat ik in het Fransch zou spreken, maar een Duitsch student, die Fransch verstond, beloofde mijn woorden te zullen vertalen. Ik vertelde de aanwezige priesters, wat de reden was voor hunne gevangenneming. Zij hadden hiervan geen flauw vermoeden, want de eerste groep priesters, waartoe de gefusilleerde jezuiet behoord had, was al in gewone karren weggevoerd. Een van de soldaten onderbrak mij door te zeggen, dat te Leuven priesters met brownings op de militairen geschoten hadden, waarop de aanwezige geestelijken het hoofd schudden. De rector-magnificus mgr. Ladeuze verzocht mij toen, door een

soldaat de tusschenkomst te doen inroepen te Brussel van den hertog van Aremberg, dien hij in zijne functie van curator der Leuvensche universiteit goed gekend had, en die een persoonlijk vriend des Keizers was. Ik stuurde den soldaat naar den majoor toe, hoewel ik mij van dien stap niet veel voorstelde. Men vroeg mij, wat ik met die heeren te maken had en waarover ik mij druk maakte. De Keizer zou nooit de invrijheidstelling toelaten, zoodra hij wist, hoeveel manschappen er in de dorpen vermoord waren, enz. enz. Ik antwoordde, dat ik dat wel eens zou willen zien en nam van de geestelijken afscheid.

Na in een stampvolle tram naar Brussel te zijn teruggekeerd, dacht ik mij tot den rector-magnificus der Université Libre te wenden, ten einde hem te verzoeken om zijne tusschenkomst bij den militairen gouverneur van Brussel. Het was echter niet gemakkelijk om dezen heer te vinden en ik bedacht trouwens, dat het niet onmogelijk was, dat een nederig onderdaan van een neutralen staat in omstandigheden als deze wellicht meer zou kunnen bereiken dan eenige burgerlijke autoriteit van een veroverde stad, waarmede de militaire gouverneur allicht op gespannen voet leefde. Ik wandelde kalm het Gare du Nord binnen en vond daar Ober-Leutnant L., een Dr. Juris, een geletterd en fijn beschaafd man. Wij namen naast elkaar op een bank plaats en begonnen een alleraangenaamst gesprek over onderwerpen van algemeenen aard. Een groepje reserve-officieren kwam binnen; ze kwamen net van Leuven gemarcheerd. Om half een des middags hadden wij uit Leuven een zwaren rook zien opstijgen, de pas gekomen officieren bevestigden mij, dat men bezig was, tijdens hun doortocht door Leuven geheele wijken in brand te steken; een eigenlijk bombardement had niet plaats gehad. ‘Het is schande!’ riepen zij uit, maar toen ik mij bij dien uitroep aansloot, deden ze mij, trouwens zeer beleefd, opmerken, dat men officier moest zijn om de noodzakelijkheid van zoo'n maatregel onder omstandigheden toch in te zien. Ober-Leutnant L. ried mij aan me direct met den generalen staf in verbinding

te stellen; hij twijfelde er niet aan, of ik zou de invrijheidstelling, wellicht niet van alle priesters, maar wel, zoo ik de kwestie goed in 't licht stelde, die van de twee groote geleerden weten te bewerken. Ik ging terstond naar het gebouw van het ministerie van buitenlandsche zaken, waar het Duitsche gouvernement te Brussel gevestigd is. Het is door posten omringd en voor den ingang staan dreigend 2 mitrailleuses. De gouverneur von Lutwitz en de groote staf waren niet aanwezig, een Feldwebel hoorde mijn verzoek aan en verzocht mij om den volgenden morgen om 9 uur (d.w.z. Duitsche tijd) terug te komen, dan zou ik den adjudant persoonlijk mijn verzoek kunnen mededeelen.

Vrijdag, 28 Augustus. Den volgenden morgen om 8 uur Belgischen tijd was ik aan het gouvernementsgebouw. De adjudant van den generaal had al iets van de kwestie gehoord door den Feldwebel. Mijn argument was het volgende: De priesters waren gevangen genomen, omdat op hen de praesumptie rustte, dat zij hun invloed bij het volk zouden hebben aangewend om de overigens rustige bevolking tot moord op de troepen te bewegen. Dit vermoeden, waarvan ik de rechtmatigheid bestreed, zou ten hoogste hen kunnen drukken, die over een preekstoel beschikten, of een biechtstoel, waardoor zij met het volk in contact kwamen en niet twee mannen, als onze geleerden, die wel het priesterkleed droegen, maar wier werkzaamheid elk innig contact met de bevolking vrijwel buiten sloot, en die alleen het priesterkleed droegen, omdat zij op jeugdigen leeftijd tot priester gewijd waren. De adjudant beloofde mij het verzoek over te brengen. Na langen tijd in het salon gewacht te hebben, werd ik aangesproken door den majoor von Herwarten von Pittenfeld, chef van den Etat Major, een uiterst wellevend man, die alle Europeesche talen sprak. Ik deelde hem mijn argumenten mede, waarop hij, na binnen overleg gepleegd te hebben, mij het volgende mededeelde: ‘Wij geven u het recht in de omstreken van Brussel te gaan rondzoeken, waar zich de gevangengenomen geeste-

lijken bevinden; kom ons dit melden, zoodra gij het weet, dan zullen wij nader beslissen.’

De lezer moet namelijk bedenken, dat de verschillende regimenten ingevolge de hun gegeven orders door België trekken en tijdens deze tochten autonoom zijn. Het gouvernement te Brussel is niet voortdurend met de colonnes in contact en kan ze alleen daar gemakkelijk bereiken, waar zij de met het gouvernement telefonisch aangesloten posten passeeren. Het gouvernement wist toen nog niets af van de gevangenneming der door mij bedoelde groepen en kon niet nagaan, waar de priesters zich bevonden. Mijn Passierschein werd dus zoodanig gewijzigd, dat ik het recht had mij vrij door het geheele gebied te bewegen. Ik merkte echter den majoor op, dat zulk een pas mij absoluut niet zou helpen, daar namelijk elke hoofdofficier, wien ik vragen zou stellen omtrent de door hem gekozen gijzelaars en de door dezen ondergane behandeling mij met het grootste recht zoo barsch mogelijk zou kunnen bejegenen. Ondertusschen zou de tijd verloren gaan, en er konden door de verbitterde colonnes wellicht domheden en wreedheden begaan. Toen besloot majoor von Herwarten mij bij den generaal aan te dienen.

VIII.

Voor ik verder ga met mijn verhaal, wil ik aan den lezer den achtergrond toonen der door mij doorleefde gebeurtenissen. Deze krijgen namelijk eerst door voorvallen, welke zich parallel daarmee hebben afgespeeld, hare volle beteekenis.

Gisteren vertelde ik, dat een pater wegens het bezit van compromitteerende papieren vlak naast den weg bij Tervueren is gefusilleerd. Uit den mond van Mgr. ....., dien ik aan een maaltijd sprak, vernam ik in détails de volgende gebeurtenis: Door den militairen post, die mijn twee reisgenooten, Mgrs. Ladeuze en Cauchie later gevangen nam, was reeds vroeger een geheel troepje priesters op de weide

gevoerd. Daar waren alle zakken en valiesjes doorzocht. Bij niemand werd er aanwijzing van schuld gevonden. Alleen had de jezuiet Du Pierreux, naar het schijnt een bekend Thomist, een klein zakboekje bij zich, waarin men in het Fransch de volgende notitie vond: ‘Toen ik vroeger las, dat de Hunnen onder Attila geheele steden hebben verwoest en dat de Arabieren de bibliotheek van Alexandrië in vlammen hebben doen opgaan, glimlachte ik. Thans glimlach ik niet meer, nu ik gezien heb, dat de Duitsche horden bibliotheek en kerken van Leuven in brand gestoken hebben.’

Men kan het onvoorzichtig noemen van den jezuiet, dat hij deze aantekeningen bij zich droeg; slechts weinigen echter zullen de volgende door den Ober-Leutnant genomen maatregelen kunnen verklaren. Een twintigtal priesters, waaronder Mgr. de Becker, rector van het Collège Américaine te Leuven, en de oud-rector van hetzelfde Collège, Mgr. Willemsen, die, tijdelijk met vacantie uit Rome te Leuven vertoefde, werden onzacht gedwongen in een halve maan om den ongelukkigen jezuiet te gaan staan. Hun werd voorlezing gedaan van den gevonden tekst, en de Duitsche vertaling werd daarop aan de troepen voorgelezen. De Ober-Leutnant deelde mede, dat de pater terstond zou worden gefusilleerd en liet hem juist den tijd om bij een der geestelijken te biechten. Toen werd P. Du Pierreux geblinddoekt, de geestelijken moesten rechtsomkeert maken, het peleton soldaten trad voor, het bevel klonk en de schoten vielen. Terstond werden alle priesters hardhandig gedwongen zich om te keeren, ten einde ook hun stervenden metgezel te zien. Zij woonden ook zijne begrafenis bij, en werden toen door den Ober-Leutnant in naam des Keizers als gijzelaars gevangen genomen, terwijl hun werd aangezegd, dat zij met de marcheerende compagnie gedurende den geheelen tocht door België zouden worden medegevoerd, en intusschen aansprakelijk zouden zijn met hun leven voor elke daad der bevolking jegens de compagnie.

Ik voeg hier tusschen haakjes bij, dat de gefusilleerde

priester te Leuven zich juist voortdurend had verdienstelijk gemaakt met de verpleging van Duitse gewonden in het Roode Kruis.

De eerste groep geestelijken, plusminus 25 man sterk, werd in gewone camions geladen en door Brussel gevoerd. Zij kwamen 's avonds aan in Brussel, waar de voorbijgangers zich verbaasden over het ongewone schouwspel. Een van hen herkende Mgr. de Becker. Deze wist hem te beduiden, dat hij onmiddellijk naar de Amerikaansche ambassade moest gaan om hem het feit mede te deelen. Men moet namelijk weten, dat het Collège Américaine te Leuven een groot aantal jonge Amerikaansche priesters herbergt en onder het bestuur staat van vijf Amerikaansche bisschoppen, wier vertegenwoordiger de rector van het college rechtens is. Door de gevangenneming van Mgr. de Becker, niettegenstaande men zijn kwaliteiten kende, was dus door den Tervuerschen officier een fout begaan.

Een stap, door den Amerikaanschen en den Spaanschen gezant bij den militairen gouverneur van Brussel gedaan, leidde tot de invrijheidstelling van de twee heeren. Toen ik den volgenden dag bij het militaire gouvernement mijn verzoek indiende, mijne twee Mgrs. in vrijheid te stellen, wist men daar dus reeds, dat deze gevangenneming had plaats gehad en waarschijnlijk reeds door anderen kon zijn gevolgd.

Gelijk de lezer heeft kunnen zien beriepen de Tervuersche militairen, om de gevangenneming in massa van al die priesters te verklaren, zich op het feit, dat bij den Jezuiet Du Pierreux papieren met zoogenaamde aanhitsende opmerkingen gevonden waren. Dit kan echter niet alleen het motief geweest zijn, immers reeds den vorigen dag waren bij het station te Leuven andere priesters gevangen genomen.

Ik keer tot mijn persoonlijke ervaring terug. Hoewel het bevel tot gevangenneming van de naar schatting 90 priesters dus uitgegaan is van officieren en bij Leuven plaats gehad heeft aan alle zijden van de stad, zou het onbillijk zijn voor dit alles het militaire gouvernement te Brussel verantwoor-

delijk te stellen. Het vervolg van mijn verhaal zal dit ruimchoots bewijzen. Dat namelijk dit gouvernement niet gaarne ingrijpt in de bevoegdheden van de hoofd-officieren der in vijandelijk gebied marcheerende colonnes, is zeer goed te begrijpen. Er moeten zich zeer ernstige feiten voorgedaan hebben, voordat de gouverneur corrigeerend ingrijpt. Hij zal dit ook vooral daarom ongaarne doen, omdat hij zelden op iets anders kan afgaan, dan op de rapporten dier hoofdofficieren zelve. Toen ik dus bij den generaal aangediend werd, had deze nog geen onderzoek doen instellen, of er nog andere priesters waren, die hetzelfde lot ondergingen en wien de vreeselijkste dingen boven het hoofd hingen. De lezer herinnert zich, dat ik generaal von Luttwitz een onderhoud verzocht had, ten einde meer gedaan te krijgen, dan de simpele toestemming te voet te gaan zoeken naar de verschillende groepen priesters, die medegevoerd werden, ten einde te kunnen rapporteeren aan het gouvernement. Terwijl ik door het vertrek ging van den staf, hoorde ik de heeren licht mopperen over de omstandigheid, dat de twee jezuïeten toegang hadden verkregen, terwijl er militaire zaken wachtten. Bij den generaal, eenforsch gebouwd, voornaam en zeer hoffelijk man, trof ik den Belgischen Provinciaal der Jezuïeten, pater Leroy en een anderen jezuïet, wiens naam ik mij niet meer herinner. Zij dienden een klacht in over den dood van den jezuïet Du Pierreux, die volgens hen volmaakt onschuldig was. Het kwam mij voor, dat het beter was, ronduit te doen blijken, dat er voor den officier, die hem had doen fusilleeren, een schijnmotief had bestaan in den vorm van de gevonden schriftuur. Bleek n.l. het onderzoek, dat door den gouverneur direct werd toegezegd, dat er dus toch wel een z.g. grond had bestaan, dan was zodoende de mogelijkheid geschapen om het rechtsherstel te verdagen, een nader ambtelijk onderzoek te doen instellen, zoodat voor de anderen een kostbare tijd verloren kon gaan. Ik deelde dus den gouverneur mede, dat de fusillade plaats had gehad op grond van de gevonden notitie, en beperkte mij uitsluitend tot een aandringen op de

invrijheidstelling van de twee professoren. Ik kon n.l. mijne tusschenkomst ten bate van de laatsten verklaren door de omstandigheid, dat zij mijn reisgenooten geweest waren, en stond ook hierdoor sterker, doordat ik geen Katholiek was en de verdenking van partijdigheid uiterst onwaarschijnlijk werd. Ik legde den gouverneur uit, dat het hier geleerden van naam waren, die geen kansel tot hun beschikking hadden, als particulieren leefden, zoodat hun gevangenneming op grond van vermeende ophitsing van het volk op absoluut niets berustte. De gouverneur liet mij daarop opmerken, dat tegen hun invrijheidstelling geen bezwaar bestond en stond mij toe, hun dat persoonlijk mede te deelen.

Ik dankte en vroeg tegelijk om de benoodigde autorisatie, daar ik niet veronderstellen kon, dat men de twee heeren onmiddellijk met mij mede zou geven, zoodra ik deze order overbracht. Toen hij mij mededeelde, dat hij daarvoor zou zorg dragen, vroeg ik hem toestemming om nog een opmerking te mogen maken. Ik zeide, dat ik had opgemerkt, dat de troepen à priori zeer tegen allen waren ingenomen, die het priesterkleed droegen, zoodat het te betwijfelen was, of zij bij de gevangenneming wel met de noodige correctheid waren te werk gegaan. Ik veroorloofde mij, hem opmerkzaam te maken, dat ik voor mij alleen eene directe verplichting voelde om op te komen voor de beide mgrs., daar wij samen waren uitgegaan en dus samen moesten thuiskomen en dat ik, als onderdaan van een neutraal land, er wel niet aan dacht om mij zonder eenige autoriteit in zijne bevoegdheden te mengen, maar toch waagde hem te doen opmerken, dat ik niet de eenige zou zijn, die hier zou kunnen denken aan een betreuenswaardige dwaling van subalterne officieren, voor wie misschien als verontschuldiging zou kunnen worden aangevoerd, dat zij tijden vol verschrikkingen hadden doorgemaakt en, terwijl zij door vreedzaam lijkende steden marcheerden, de vrees koesterden, op het onverwachts door anonieme vijanden te worden beschoten en derhalve in nerveusen en verbitterden toestand verkeerden. Mocht Z. Exc. er toe kunnen besluiten, om aan al die

priesters de vrijheid te weergeven, ten opzichte van wie geen bewijzen van schuld bestonden, dan zou daaruit afdoende blijken, dat men hier te doen had met een terstond door het gouvernement gewraakte handeling van subalterne officieren. Mocht Z. Exc. hiertoe niet kunnen besluiten, dan zou er vrees bestaan, dat de verantwoordelijkheid voor deze handelingen op het gouvernement drukte.

De gouverneur hoorde mij zeer welwillend aan en liet terstond telefoneeren naar de verschillende posten in den omtrek of men iets van die groepen van priesters wist. Het antwoord kwam weldra door den aide de camp^{*)}); nergens was er een spoor van priesters te ontdekken. Daarop vroeg de gouverneur mij, of ik bereid was per auto, die hij tot mijn beschikking zou stellen, te gaan zoeken, waar de gevangenen waren. Ik kon dan zelf de twee mgrs. in vrijheid stellen. Ik nam dat aanbod natuurlijk graag aan. Ik zou met den aide de camp medegaan, die het besluit van zijn chef aan de regimenten zou mededeelen. Bij deze afspraken was ook de chef van den état major tegenwoordig. Ik nam afscheid van de heeren en ging naar buiten, waar de beide jezuïten, die spoedig vertrokken waren, mij opwachtten om nieuws te vragen over de professoren Ladeuze en Cauchie. De Provinciaal der Jezuïeten is een man met een buitengemeen fijn gesneden gelaat en een geboren diplomaat. Wij onderhielden ons eenige oogenblikken, ondertusschen werd de aide de camp bij den gouverneur geroepen om een geheime order in ontvangst te nemen.

IX.

De aide de camp van generaal von Luttwitz was luitenant Wickel, van het regiment huzaren Kaiser Franz von Oesterreich, een elegante, jonge officier, die in den slag bij Charleroi gewond was en sedert dien deze functie bij den militairen gouverneur bekleedde. Hij was blij dat hij de open

*) Adjudant.

lucht in mocht; er werd aan het gouvernement hard gewerkt en men had niet eens voldoende tijd om een maaltijd te gebruiken. Eindelijk vertrokken wij om half 12, nadat ik dus drie-en-een-half uur in het regeeringsgebouw had doorgebracht, per auto naar het Zuiderstation, om te zien of daar wellicht priesters per trein waren doorgekomen. Onze auto was er een waaraan ik niet zonder zekeren schrik kan terugdenken. Ze had vier zitplaatsen, waarvan de achterste onbeschermd waren. Het was een in België gekochte renautomobiel van klein formaat en 100 P.K. Ze kon een snelheid ontwikkelen van 145 K.M., hetgeen zeker niet het maximum beteekent, maar onder deze omstandigheden nog al welletjes was op wegen, die niet speciaal voor wedstrijden waren ingericht. In de Gare du Midi wist men niets van priesters af. Wij gebruikten eerst samen een zwaar ontbijt met port in een hotel en gingen toen op weg. Luitenant W. stelde mij gerust door te zeggen, dat onze militaire chauffeur de beste was van de geheele divisie, maar toch waren er zekere bochten en een bepaalde vorm van hellingen, die mij niet enkel eene bewondering inspireerde voor de verregaande vaardigheid van onzen chauffeur.

Reeds op den boulevard Jamar zagen we van alle kanten de menschen met verbazing en dichterbij staande met onmiskenbare ontsteltenis ons nakijken. Maar dat was nog maar het begin. Zoodra waren we niet buiten de stad gekomen, of de kilometerwellusteling, die het stuur in handen had, zette er een duizelingwekkende vaart in. Wij dansten voortdurend op en neer, we hadden de tranen in de oogen en mijn buurman moest zijn grijspelzen muts redden. Naast den chauffeur zat de onvermijdelijke soldaat met geladen geweer, die telkens afsteeg, om den weg te vragen, en tevens als een soort van tolk voor den chauffeur dienst deed.

Daar wij geen idée hadden waar de priesters konden zijn, stelde ik voor naar Tervueren te gaan en daar maar in 's hemelsnaam te zien te weten te komen, waarheen de colonnes vertrokken waren met onze priesters. In Tervueren kwamen wij er achter, dat de priesters uit de weide ver-

voerd waren, en dat er later ten minste nog één (dus de derde) groep van priesters was doorgezonden. Wij begaven ons naar den Kommandantur, die in het dorp gelegen was. Terwijl ik buiten bleef wachten, liet de luitenant zich bij den commandant aanmelden. Weldra kwam hij buiten met een gedistingeerd ouden officier, kolonel von der Goltz, in een zee-blauwe uniform met tressen.

Terwijl ik hem langzaam volgde, begaven zij zich disputeerende naar de kazerne. Ik zag dat de luitenant den overste een schrijven van een generaal overhandigde, en dat er nog al het een en ander over en weer gesproken werd. Dit gaf mij de beste hoop voor de andere priesters. Onderweg had ik aan mijn buurman gezegd, dat het uit politiek oogpunt een handige daad was, aan de beide groote geleerden terstond de vrijheid te hergeven, waarop deze begon te lachen, zeggende, dat ik nog meer verblijd zou zijn, wanneer ik wist, wat de geheime order inhield. In een cafétje bij den ingang der kazerne zag ik, midden in een groepje officieren, die het geval druk schenen te bespreken, den majoor van den vorigen dag, die mij toen de bevrijding op beslisten toon geweigerd had. Deze beantwoordde mijn groet in het geheel niet. Terwijl ik midden op het plein stond te wachten kwam een ander officier uit de kazerne naar het dorp toe. Hij scheen ook eenigermate ontevreden te zijn, tenminste hij liep recht op mij af, zoodat ik een botsing alleen kon vermijden door juist op het laatste oogenblik, overigens zonder veel notitie van hem te nemen, een stap naar rechts te doen. Ik wist namelijk van een Hauptmann, dat een officier in oorlogstijd niet mag duelleeren, en ik zou dus, door een conflict toe te laten, waarop een uitdaging zou moeten volgen, enkel mijzelf aan groote onaangenaamheden en erger blootstellen, zonder kans op herstel. Eindelijk kwamen een aantal priesters naar buiten, tusschen eenige gewapende soldaten, ten einde naar Brussel te worden vervoerd en daar vrijgelaten. Na een korte poos kwam luitenant W. zelf met Mgr. Ladeuze en den kanunnik Cauchie. Op de hem eigen charmante wijze gaf hij de beide

heeren in mijn handen vrij en nam glimlachend hun dank in ontvangst. Hij zeide mij, dat zij zelven bij de Kommandantur een pas naar Brussel moesten vragen. Mocht men daar eenige moeilijkheden maken, dan zou hij persoonlijk met hen medegaan. Zij begaven zich naar den Kommandantur, vandaar naar de kommandantswoning, waar men hen op straat liet wachten. Na geruimen tijd kwamen ze met de passen terug. Toen gingen wij samen in een naburig café, waar de vijf dochters het heele tooneel met ontroering hadden gadeslagen. Zij hadden den vorigen dag de priesters zien opsluiten en zij waren nu het huilen nabij van ontroering. Wij gingen naar boven om iets te gebruiken en het was toen voor die beide bewonderenswaardige menschen een zeldzaam oogenblik. Ze hadden tranen in de oogen, omhelsden elkaar en kusten elkaar op de wangen. Ze hadden een afschuwelijken dag doorgemaakt.

Gisteren vertelde ik, dat Mgr. Ladeuze zich op den Hertog van Aremborg beroepen had en instond voor de gezindheid en de onschuld der overige priesters, welke twee mededeelingen door de soldaten met hoongelach waren ontvangen. Ik had toen een soldaat naar den majoor doen zenden, teneinde het beroep over te brengen. Na een korte poos was hij echter teruggekeerd met een boodschap van den majoor, dat deze den Hertog niet kende en dat er niets van kwam. Daarop was een officier hen allen gevangen komen nemen in de volgende termen: 'In naam des Keizers neem ik u allen gevangen als gijzelaars. Gij zult met onzen troep worden medegevoerd en zoodra een burger op ons mocht schieten, zult gij allen worden gefusilleerd,' De geestelijken werden toen in het dorp gevoerd en in een schuur opgesloten, waar zij op den grond moesten nederliggen. Terwijl de geweren op hen gericht werden, werd hun toegebulderd: 'Indien gij u beweegt, wordt gij gefusilleerd. Indien gij slechts een woord met elkaar spreekt, zult gij eveneens worden gefusilleerd.' Zoo hadden ook de beide professoren den ganschen nacht en den ganschen morgen naast elkaar gelegen, zonder ook maar een woord te durven

zeggen. Prof. Cauchie zeide ons: ‘Toen ik 20 jaren was, heb ik afstand gedaan van de genietingen des levens; jaren later heb ik afstand gedaan van alle aardsche goederen, en gisterenavond heb ik lang gebeden en afstand gedaan van het leven zelf.’

Ondertusschen keerde met den maaltijd ook de goede stemming terug en weldra zaten wij met ons drieën in het kleine bovenkamertje rond de soepterrine vroolijk te lachen en klonken stevig bij elkander aan.

Toen ik later naar omlaag ging en beneden op den officier wachtte, kwamen de vijf jonge dingskens om me heen zitten, en daar zat ik nu, voorwerp van een belangstelling en een genegenheid, die bijna overstelpte. Maar alle goede oogenblikken duren kort. De auto stond klaar, de bevallige officier met zijn hooge grijze pelsmuts stapte in. Ik kuste elk der 5 meisjes de hand, ze wuifden met groote innigheid en voort ging het weder met een snelheid van 145 K.M. per uur.

X.

Als een bom vlogen wij over den weg, eerst naar Diechen, waar ook een order moest worden afgegeven en toen verder, om de derde groep van priesters te zoeken. Tot deze groep behoorde o.a. mgr. van Couwenberg, de vicerector van de Leuvensche universiteit, en de vermaarde pater Vermeersch, dien wij ook in Noord-Nederland van naam kennen, tezamen een vijf-en-twintigtal. Voor wij echter de omstreken verder gingen afzoeken, wilden wij nog bij het Duitsche bewind een poging doen, om de colonne telefonisch te bereiken. Het bleek ons weldra, dat zij aan het hoofd van de colonne marcheerden, welker commandant bij Ruysbrouck het bevel kreeg ze vrij te laten.

Des middags vervoegde ik mij aan het station om een grooten koffer, dien ik er had achtergelaten, terug te vragen. Ik vond in de bagageloods tientallen groote koffers opengebroken en de inhoud gestolen of vernield. De Duitschers hadden naar dynamiet gezocht!

Uit een gesprek met den 1e-luitenant L. bleek mij toen ook, dat het garnizoen van Brussel al eenigen tijd voor vijandelijkheden van de bevolking bevreesd is. In het station was men nacht en dag 'in Alarmbereitschaft.'

De 1e-luit. L. kwam mij weder hartelijk tegemoet en stortte zijn hart er over uit, dat de toon van de Brusselsche burgerij in den laatsten tijd zooveel erger was geworden. Men ging niet meer voor de Duitsche soldaten opzij. De soldaat had op straat van den kant der schertslustige Brusselaars vaak spot te verduren. 'Wanneer heeft men ooit gezien, riep hij uit, dat een leger, dat als overwinnaar een vijandelijke stad binnengetrokken is, zich met zoo erbarmelijke huisvesting tevreden stelt. De stad heeft zich aan ons moeten overgeven; wij hadden het recht en de macht tot brandschatting, en u ziet, dat mijn soldaten in wagons en op den grond den nacht doorbrengen!'

Aan de Duitsche soldaten in Brussel was nu order gegeven om op het trottoir niet opzij te gaan en, indien men den spot met hen dreef, met een oorvijg te antwoorden, of onmiddellijk den burger in arrest te nemen.

Men moet overigens toegeven, dat de houding der Duitschers in de hoofdstad voorbeeldig was en dat het Duitsche militaire bewind alles gedaan heeft, om de rust in de stad te helpen handhaven.

Den volgenden dag begaven de beide monseigneurs en ik ons naar den militairen gouverneur, ten einde paspoorten te vragen voor ons vertrek naar Nederland. De beide geleerden voelden zich niet bijster veilig en rustig meer in Brussel na de pijnlijke gebeurtenissen, die zij doorleefd hadden, en wenschten naar Valkenburg en daarna wellicht naar Engeland te vertrekken.

In het ministerie van buitenlandsche zaken werden wij terstond bij Z.E. toegelaten. Hij drukte zijn diepe spijt uit over de vernieling van Leuven's schatten. 'Het is ongelukkig. Er is over en weer wantrouwen; een vijandige daad, of de schijn daarvan, lokt een *représaille* uit; de haat wordt heftiger, men gaat tot excessen over; de vrees vermengt zich

met den angst; men wreekt, niet alleen wat men ondervond, maar wat men vreest te zullen ondervinden en geraakt zoo tot de betreuenswaardigste handelingen.'

Mgr. Ladeuze legde een plan bloot om hetgeen van Leuven's universiteitsgebouwen overgebleven was, te sparen. Men kon de troepen bijvoorbeeld herbergen in de gehoorzalen, en niet in de laboratoria, waar kostbare instrumenten en verzamelingen gevaar liepen door menschen, die hun waarde niet kenden, te worden verwaarloosd of vernield. Z.E. keurde het plan volmaakt goed en stelde hem voor een brief te richten aan den commandant van Leuven, met het verzoek om met name genoemde gebouwen te willen sparen en verder alle mogelijke maatregelen ter beveiliging van de universiteits-eigendommen. Deze brief zou Z.E. worden ingediend, en vervolgens met een begeleidend schrijven van hem naar den Leuvenschen commandant worden doorgezonden.

Voorts verzocht hij de beide heeren, om ook in Brussel een aantal gebouwen aan te wijzen, die, mocht ooit het bombardement van Brussel noodig zijn, gespaard zouden kunnen worden. 'Ik heb de macht', zeide hij, 'om Brussel geheel om te schieten'.

Mgr. Ladeuze vestigde toen in het bijzonder de aandacht van Z.E. op het Institut St.-Louis, op den hoek van den Boulevard Botanique en de rue des Marais. De gouverneur schrapte daarop dit gebouw met rood potlood op een voor hem liggende kaart van Brussel aan.

Daarop vroegen wij om een paspoort voor een reis over Aken naar Nederland. Z.E. teekende daarop onze namen en woonplaatsen aan, en beloofde ons te zullen verwittigen, wanneer er een geschikte gelegenheid zich zou voordoen om ons langs dien weg over de grenzen te brengen. Wij namen daarop afscheid, hem dankende voor zijn tusschenkomst.

Het is niet onmogelijk, en zelfs waarschijnlijk, dat, behalve de drie groepen priesters, die in de omstreken van Brussel, door de ingeroepen tusschenkomst van den generaal, bevrijd zijn, andere ongelukkigen geruimen tijd met de

troepen zijn medegesleept, en misschien ook nog op dit oogenblik medetrekken. Zoo zijn twee Spaansche priesters in andere richting voor het front der troepen uitgevoerd, en alleen dank zij een toeval aan groote onaangenaamheden ontsnapt.

Uit alles blijkt, dat het militaire bewind een, onder zulke zware omstandigheden, buitengewoon welwillende en rustige houding heeft aangenomen in tal van kwesties, waarbij onderdanen van een vijandig land betrokken waren. Dit is zoozeer het geval, dat de beide monseigneurs zich na lang bedenken het veiligst zijn gaan voelen in de stad Brussel zelf, van waaruit ze zelfs pogingen begonnen om met goedkeuring van het Duitsche bewind een commissie te vormen, die alles zou doen, om in de stad Leuven langzaam aan het gewone leven te herstellen. Zoo heeft de plicht dan deze twee mannen teruggevoerd onder de helaas zwart geblakerde muren der Leuvensche universiteit.

Een maaltijd in de vermaarde onderwijsinstelling van het Instituut St.-Louis te Brussel gaf mij nog de gelegenheid, die twee geestelijken en de oudere vrienden in eigen omgeving te zien. Wellicht zou een bekende Nederlandsche integralist op de gezindheid van al deze heeren het een en ander aan te merken hebben, maar ik heb mijzelf slechts kunnen gelukwenschen met het voorrecht, eenige uren in de verfijnde en jeugdige atmosfeer van deze religieuzen, bij wie de geest op hooger leeftijd meer bouquet ging ontwikkelen, door te brengen.

Van het Nederlandsche gezantschap te Brussel ontving ik den vriendelijksten steun en voorlichting.

Toen ik eindelijk, vergeefs wachtende op de aangekondigde mededeeling van het Duitsche bewind, mij rechtstreeks tot den generalen staf wendde, met het verzoek mij een plaats te willen aanwijzen in een auto, die naar Aken terugkeerde, werd mij met groote vriendelijkheid een plaats toegestaan in een leger-auto, waarin ik met twee Duitschers de reis maakte.

In de stad Leuven, waar wij door reden, bleek het groot-

ste gedeelte onverwoest; alleen stond van de geheele wijk om het station heen geen huis meer overeind.

In Herzogenrath werden een mijner Duitsche reisgenooten en ik (de andere, die in Brussel gekomen was om zijn, in het Roode Kruis overleden, broeder te begraven, was in Aken uitgestapt) als spionnen vastgehouden, 's avonds voor de wacht gesleept, hoewel mijn papieren in orde waren, enz. Den volgenden morgen bleek mijn koffer naar de wacht te zijn gebracht. Om acht uur 's morgens werd ik weder voor geroepen, waarschijnlijk uit wraak, omdat de 1e-luitenant mij den vorigen avond, na een eenigszins brutaal optreden mijnerzijds en bedreiging met klacht, terstond los gelaten had. Ik vroeg den officier, of hij niet bereid zou zijn om het Duitsch bewind te Brussel advies te geven, hoe paspoorten moesten worden ingericht, opdat de eigenaar verder gevrijwaard zou zijn tegen alle plagerijen in kleine Duitsche grensstations. Weldra liet hij mij weder vrij. Ik vroeg hem toen: 'Hebt u veel dynamiet in mijn koffer gevonden, Herr Leutnant?' Hij viel dreigend uit: 'Dus u hebt dynamiet bij u?' En ik, onder het gegrinnik der soldaten: 'Natuurlijk, Herr Offizier, ik neem altijd ongeveer anderhalf pond mede op reis voor alle mogelijke eventualiteiten.'

Bij die gelegenheid bleek mij ook, dat mijn Duitsche reisgenoot, die voor mij uit het gebouw van het Duitsche bewind in de auto gestapt was, een Duitsche spion was van Grieksche nationaliteit. Het grappigste was natuurlijk, dat hij in zijn missie binnen Nederlandsch grondgebied gehinderd werd door zijn Duitsche collega's. Men telegrafeerde over hem heen en weer, maar daar de spionnagedienst een bijzonderen chef heeft, en de officieren te Herzogenrath hardnekkig telegrafeerden aan het Duitsche bewind, heeft die goede man, wiens naam ik mij zeer goed herinner, nog geruimen tijd in de wacht mogen brommen.

EINDE.